

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему
**«Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні:
сучасний стан, перспективи розвитку»**

на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування»

*Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело*

Владислав СТОРОЖЕНКО

(підпис)

Виконав: здобувач вищої освіти,
гр. ПУДМ-61
Владислав СТОРОЖЕНКО

Керівник: к.філос.н., доцент
Світлана ПЕТЬКУН

Рецензент: к.е.н., доцент
Людмила ПАРІЙ

Київ, 2023

**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут захисту інформації**

Кафедра публічного управління та адміністрування
Ступінь вищої освіти «Магістр»
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Світлана ПЕТЬКУН

«23» лютого 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
Стороженка Владислава Ігоровича**

1. Тема роботи «Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку»;
керівник кваліфікаційної роботи – Петькун Світлана Михайлівна, к.філос.н., доцент, затверджені наказом Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій від «19» жовтня 2023 р. № 145.
2. Термін подання кваліфікаційної роботи – «02» січня 2024 р.
3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: спеціальна теоретична і методична наукова література; наукові публікації (статті, монографії, дисертаційні дослідження) провідних вітчизняних та закордонних дослідників за темою кваліфікаційної роботи; результати науково-дослідної роботи кафедри публічного управління та адміністрування «Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні»; нормативно-правові документи; матеріали переддипломної практики.
4. Перелік ілюстративного матеріалу: *презентація*
5. Дата видачі завдання: «01» березня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
	Структура роботи, вступ	10.04.2023 – 30.04.2023	Виконано
	Розділ I	01.05.2023 – 30.06.2023	Виконано
	Розділ II	01.07.2023 – 31.08.2023	Виконано
	Розділ III	01.09.2023 – 31.10.2023	Виконано
	Висновки, додатки	01.11.2023 – 30.11.2023	Виконано
	Презентація	01.12.2023 – 15.12.2023	Виконано

Здобувач вищої освіти _____

Владислав СТОРОЖЕНКО

Керівник
кваліфікаційної роботи _____

Світлана ПЕТЬКУН

РЕФЕРАТ

Стороженко В.І. Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку: кваліф. робота на здобуття освіт. ступеня магістра; спец. 281 «Публічне управління та адміністрування»; Держ. у-т інформац.-комунікац. технолог.; каф. публічного управління та адміністрування; наук. керівник С.М. Петькун, к.філос.н., доц. Київ, 2023. 106 с.

Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення теоретико-методологічних засад гендерно-орієнтованого бюджетування, розроблення шляхів його впровадження в Україні.

Об'єктом дослідження є процес інтеграції гендерного підходу в систему вітчизняного публічного управління та адміністрування.

Предмет дослідження – сучасний стан та перспективи розвитку гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні.

Короткий зміст роботи. У кваліфікаційній роботі обґрунтовано науково-теоретичні основи гендерно-орієнтованого бюджетування; розкрито сутність гендерно-орієнтованого бюджетування; досліджено кращі світові практики та особливості вітчизняної методології; здійснено оцінку рівня впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні; ідентифіковано основні проблеми впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування; розроблено пропозиції щодо успішної інтеграції гендерного аспекту в бюджетний процес.

Ключові слова: гендер, гендерна політика, гендерно-орієнтоване бюджетування, гендерний підхід в державному управлінні, методологія гендерно-орієнтованого бюджетування, гендерний бюджетний аналіз.

ABSTRACT

Storozhenko V.I. Gender-oriented budgeting in Ukraine: current state, development prospects: qualification. work for obtaining education. master's degree; specialty 281 «Public management and administration»; State University of Information and Communication Technologies.; Department of Public Management and Administration; scientific supervisor S.M. Petkun, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor. Kyiv, 2023. 106 p.

The aim of the master's work is to generalize the theoretical and methodological principles of gender-oriented budgeting, to develop ways of its implementation in Ukraine.

The object of the study is the process of integrating the gender approach into the system of domestic public management and administration.

The subject of the study is the current state and prospects for the development of gender-oriented budgeting in Ukraine.

Summary of the work. The qualification work substantiates the scientific and theoretical foundations of gender-oriented budgeting; the essence of gender-oriented budgeting is revealed; the best global practices and peculiarities of the domestic methodology were investigated; the level of implementation of gender-oriented budgeting in Ukraine was assessed; the main problems of implementation of gender-oriented budgeting are identified; proposals for the successful integration of the gender aspect into the budget process have been developed.

Key words: gender, gender policy, gender-oriented budgeting, gender approach in public administration, methodology of gender-oriented budgeting, gender budget analysis.

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ	11
1.1. Гендерно-орієнтоване бюджетування: поняття і сутність	11
1.2. Методологія та інструменти дослідження гендерно-орієнтованого бюджетування	19
1.3. Практики впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування	35
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ	45
2.1. Нормативно-правові аспекти вітчизняного гендерно-орієнтованого бюджетування	45
2.2. Апробація методології гендерно-орієнтованого бюджетування	55
2.3. Проблеми впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні	67
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ВІТЧИЗНЯНОГО БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ: ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ	78
3.1. Шляхи удосконалення методології гендерно-орієнтованого бюджетування	78
3.2. Перспективи гендерної рівності у вітчизняному бюджетному процесі	86
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	100

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин питання гендерної рівності посідають не останнє місце за актуальністю. Гендерні розриви знаходять своє відображення у негативних наслідках для економічного зростання, добробуту та еволюційного поступу людства в цілому.

Рівність між чоловіком і жінкою – це одночасно і цінність, і привілей будь-якого суспільства. І хоча в різних кінцях світу це питання вирішується з різною швидкістю, тим не менше, напрям залишається єдиним. ООН відносить цю проблему до категорії глобальних, рекомендуючи державам змінювати існуючі гендерні моделі, орієнтовані на збереження системи нерівних цінностей і подвійних стандартів. Досягнення гендерної рівності наразі стає центральним показником розвитку кожної країни.

Європейський вибір України означає наближення до економічних і соціальних стандартів ЄС. Він є тим «домашнім завданням» для України, яке вимагає виконання низки умов, визначених Угодою між Україною та ЄС. Поряд з питаннями економічної стабілізації не менш актуальним є забезпечення переходу України до сталого соціального розвитку, що, в свою чергу, потребує формування державної політики з урахуванням гендерного компонента, тобто оцінку стратегії державної політики з точки зору гендерної рівності.

Наразі найбільші досягнення у сфері гендерної рівності спостерігаються на законодавчому рівні. Проте в багатьох інших сферах, у практичному втіленні суттєвого прогресу досягти не вдалося, що й зумовлює низькі позиції України в міжнародних рейтингах з гендерної рівності та значне відставання від європейських показників. Така невідповідність успіхів на законодавчому та виконавчому рівні криється в неефективних підходах до державного управління. Через відсутність системного розуміння проблематики гендерна політика залишається в

рамках декларативних принципів. Тоді як для подолання кризових явищ важливо розуміти наскрізність гендерного компонента.

Десятки країн світу пройшли цей шлях саморозвитку значно раніше. З метою впровадження гендерних аспектів у державну політику були створені численні інструменти і підходи. Так, свого часу ряд міжнародних організацій та інституцій, зокрема Фонд розвитку для жінок ООН (зараз ООН Жінки), Програма розвитку ООН, Європейська економічна комісія ООН та інші виступили ініціаторами інтегрування гендерного підходу до бюджетів і таким чином сприяли розвитку концепції і стратегії гендерно-орієнтованого бюджетування.

Для сучасної України гендерне бюджетування – це вже не суто теоретичне питання. Протягом останніх років у країні впроваджувалися різноманітні гендерні бюджетні ініціативи. І особливої популярності вони набувають сьогодні в рамках реформи децентралізації, коли публічна політика перестає бути гендерно-сліпою, а зорієнтованою на конкретних людей: жінок та чоловіків зі своїми потребами, інтересами, досвідом тощо. Необхідні передумови для широкого застосування цієї технології створені і на законодавчому рівні. Відтак, проблема інтегрування гендерного підходу в бюджетну політику, пошук дієвих для України механізмів гендерно-орієнтованого бюджетування, як на місцевому, так і на державному рівні, є на сьогодні актуальною і потребує свого розв'язання.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Зацікавленість гендерною тематикою, як однією з найважливіших у сфері захисту прав людини, не є рідкістю вже тривалий час. Однак урахування гендерних аспектів у бюджетному процесі є відносно новим напрямом дослідження економічної та фінансової науки. Питання гендерного аналізу бюджетної політики уже тривалий час досліджують такі відомі зарубіжні експерти, як: Д. Ельсон [59], Р. Доунс [57], Дж. Стоцький [68], Ш. Квін [66], Е. Клатцер [28], Р. Шарп [67] та інші. В Україні проблеми підвищення ефективності бюджетних видатків, у тому числі шляхом

запровадження гендерного бюджетування, набули розвитку у працях Л. Лобанової [14], С. Гаращенко [4], О. Сулова [50], О. Кисельової [10], Т. Іваніни, О. Ярош [11] тощо. Водночас багато теоретичних та практичних питань у цій сфері залишаються недостатньо розкритими та потребують поглиблених досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема кваліфікаційної роботи пов'язана із виконанням завдань, передбачених стратегічними документами країни, зокрема Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2023 роки, Основними напрямами бюджетної політики на 2017-2023 роки тощо. Кваліфікаційне дослідження робота виконувалась на кафедрі публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту захисту інформації Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій і пов'язана з науково-дослідною темою кафедри «Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні» (номер державної реєстрації 0123U102733).

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційного дослідження є узагальнення теоретико-методологічних засад гендерно-орієнтованого бюджетування та розроблення шляхів його впровадження в Україні.

Досягненню окресленої мети сприятиме вирішення таких *завдань*:

- визначити науково-теоретичні основи гендерно-орієнтованого бюджетування,
- узагальнити кращі практики впровадження гендерного підходу в бюджетний процес,
- оцінити правове регулювання гендерно-орієнтованого бюджетування та передумови для його реалізації в Україні,
- апробувати методологію гендерно-орієнтованого бюджетування на прикладі однієї з бюджетних програм,
- ідентифікувати проблеми на шляху впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні,

- обґрунтувати перспективи інтеграції гендерного аспекту в бюджетний процес в Україні,
- розробити пропозиції з удосконалення методики гендерно-орієнтованого бюджетування.

Об'єктом дослідження є процес інтеграції гендерного підходу в систему вітчизняного публічного управління та адміністрування.

Предмет дослідження – сучасний стан та перспективи розвитку гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні.

Методи дослідження. Наукове дослідження здійснювалося з використанням численних наукових методів. Так, за допомогою діалектичного методу вдалося дослідити процес інтеграції гендерного підходу в публічне управління та адміністрування, та бюджетну політику зокрема, у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості. Сутність гендерно-орієнтованого бюджетування розкривалась за допомогою методу абстрагування, його складові елементи – за допомогою аналізу. Історичний і логічний підходи використовувалися комплексно для дослідження розвитку гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні. Шляхом дедуктивного пізнання вдалося пов'язати гендер, як соціальний конструкт, з бюджетною сферою. Через метод порівняльного аналізу вивчався досвід використання гендерного підходу в бюджетному процесі інших країн. На підставі отриманих даних та з використанням аксіоматичного методу вдалося напрацювати ряд переваг від застосування гендерно-орієнтованого бюджетування для різних груп жінок та чоловіків, а також ряд рекомендацій щодо його інтеграції в Україні.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України; статистичні матеріали Державної служби статистики, інших центральних органів виконавчої влади України, міжнародних організацій, аналітичні дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Зважаючи на актуальність тематики, результати дослідження можуть бути використані Міністерством фінансів України як центральним органом виконавчої влади, відповідальним за розробку та реалізацію бюджетної політики, у тому числі за впровадження гендерного підходу в бюджетний процес, та іншими головними розпорядниками бюджетних коштів. Матеріали кваліфікаційного дослідження можуть також використовуватися для підготовки аналітичних матеріалів, а також для підвищення рівня кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

Апробація результатів роботи. Основні положення, висновки і рекомендації дослідження обговорювалися під час попереднього захисту кваліфікаційної роботи на засіданні кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту захисту інформації Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій 19 грудня 2023 року; на засіданні I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні» 09 листопада 2023 року (доповідь з публікацією тез «Модернізація адміністративних процесів в органах публічного управління: аспекти цифрової трансформації»); на засіданні IV Міжнародної науково-практичної конференції «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці» 22 листопада 2023 року (доповідь з публікацією тез «Електронне врядування в органах публічного управління: ретроспективний аналіз вітчизняного нормативно-правового забезпечення»).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг кваліфікаційної роботи складає 106 сторінок. Список використаної літератури – 70 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ

1.1. Гендерно-орієнтоване бюджетування: поняття і сутність

Світовий розвиток початку третього тисячоліття демонструє фундаментальні зміни і непередбачувані перспективи, тенденції яких були закладені ще в другій половині минулого століття. Особливістю нинішнього періоду світового розвитку є актуалізація гуманітарних проблем, насамперед людської гідності і справедливості. Нової ваги набувають відмінності соціальної та економічної поведінки чоловіків і жінок, які виникли в результаті певних уявлень про роль чоловіків і жінок, норми їх поведінки. Згладжується поляризація сприйняття маскулінного як пріоритетного і домінуючого, а фемінного – як вторинного і підлеглого.

Складний соціокультурний процес конструювання суспільством відмінностей між чоловічими і жіночими ролями, поведінкою, ментальними та емоційними характеристиками визначається як гендер [23]. На відміну від терміну «стать», що характеризує біологічну ідентифікацію, гендер (від грецького «Genus» – «походження») є статтю соціальною, що визначає поведінку людини в суспільстві і те, як ця поведінка сприймається [24].

Коли суспільством рівно оцінюються подібності й відмінності між жінкою і чоловіком, без розрізнення соціальних ролей, які вони відіграють, суспільні відносини будуються на справедливості. Справедливе ставлення і до жінок, і до чоловіків в усіх сферах людського буття, враховуючи політичне, економічне, побутове тощо веде до рівноправності, гарантом якої вже виступає не суспільство, а держава. Наявність рівних прав та рівних можливостей для жінок і чоловіків є умовою утвердження гендерної рівності [22]. А отже, гендерна рівність – це такі суспільні

відносини, за яких різні гендерні групи мають однаковий суспільний статус та рівні можливості щодо реалізації прав людини, можливостей використовувати соціальні та економічні ресурси, робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток, а також рівні права мати однакову користь від результатів своєї діяльності [23].

Розв'язання суспільних проблем з позицій рівноправності, а не в ракурсі будь-якої ієрархії чи стратифікації, лежить в основі так званого гендерного підходу, який став органічною частиною глобального демократичного розвитку. За визначенням ООН гендерний підхід в державному управлінні – це процес оцінки будь-якого напрямку державної політики, у тому числі законодавства, державних стратегій і програм, у всіх сферах і на всіх рівнях, з точки зору його впливу на жінок і чоловіків [23].

Незважаючи на те, що в нашому суспільстві сприйняття гендеру є переважно негативним, інтеграція гендерного підходу в політику держави дедалі частіше стає предметом розгляду та наукових досліджень.

На сьогодні загальноприйнятого визначення поняття гендерної політики не існує. Одні науковці визначають гендерну політику як утвердження партнерства статей у визначенні та втіленні політичних цілей і завдань та методів їх досягнення в діяльності політичних структур [38], інші – як «сукупність теоретичних принципів і практичних заходів, які розробляються й реалізуються державою у сфері взаємовідносин між статевими групами суспільства з метою забезпечення певних можливостей для чоловіків і жінок у використанні економічних і соціально-політичних прав» [21].

Справедливим є визначення державної гендерної політики не лише як діяльності але і як бездіяльності, у разі свідомої відсутності такої політики, державних інституцій, спрямована на безпосереднє або опосередковане забезпечення рівних прав, свобод і можливостей для жінок

і чоловіків, утвердження гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві [24].

Оскільки реальне становище жінки у світі суттєво відрізняється від становища чоловіка, то особливий наголос у структурі гендерних стратегій і їх реалізації ставиться на політиці щодо поліпшення становища жінок. Тим не менше, базуючись на сприянні розвитку гендерної демократії та гендерної культури в суспільстві, складниками державної гендерної політики науковці вважають політики щодо жінок та чоловіків (див. рис. 1.1) [24].

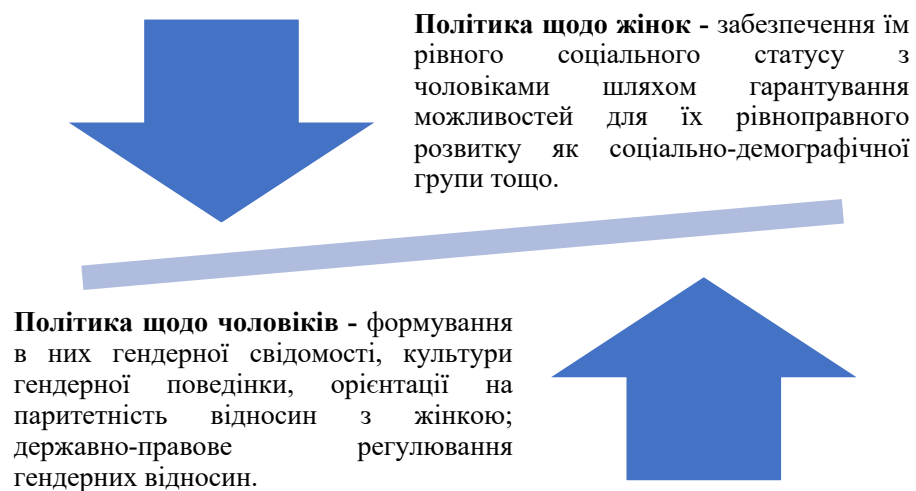

Рис. 1.1. Складники державної гендерної політики

Водночас, гендерні аспекти і прагнення до досягнення гендерної рівності повинні займати центральне місце в будь-якій діяльності – у формуванні політики, наукових дослідженнях, інформаційно-просвітницькій роботі (діалозі), законодавстві, розподілі ресурсів, а також у плануванні, реалізації і моніторингу різних програм і проектів. Такий комплексний підхід до проблем рівності чоловіків та жінок отримав назву гендерного мейнстрімінгу (від англ. «gender mainstreaming»), визнаного міжнародною спільнотою після прийняття Пекінської платформи у 1995 році та прийнятого Економічною і соціальною радою Генеральної

Асамблеї ООН 1997 року, як методологія ООН для досягнення гендерної рівності [7].

Комплексний гендерний підхід означає оцінку наслідків для чоловіків та жінок будь-якої планованої дії у сфері законодавства, політики або програм в будь-якій області і на всіх рівнях, та спрямований на:

- здійснення гендерного аналізу з метою виявлення фактів нерівності між чоловіками і жінками, які необхідно усунути;
- забезпечення рівних можливостей для всіх і використання гендерно-орієнтованих заходів у випадках явно вираженої нерівності;
- ініціювання процесу інституційних змін;
- розробку гендерного бюджету;
- проведення гендерного аудиту [51].

Відтак, саме декларування комплексного гендерного підходу обумовило інтеграцію соціальної складової до системи створення, розподілу та перерозподілу бюджетних коштів та заклало концептуальні основи гендерно-орієнтованого бюджетування (далі – ГОБ). Поняття «бюджетування» історично широко використовується в західній літературі, передусім на макрофінансовому рівні, для характеристики процесу формування бюджетів [53]. Натомість в українському законодавстві цей термін не має нормативного закріплення, відтак застосовується лише в неофіційних джерелах, як інтернаціоналізм англійського походження та аналог до поняття «бюджетний процес».

В наукових джерелах бюджетування часто ідентифікують як процес підготовки бюджету і здійснення контролю за його виконанням. При цьому сучасна концепція бюджетування розглядає його не лише як процес, а й як управлінську технологію, спрямовану на розроблення та обґрунтування управлінських рішень. Бюджетування дає можливість спланувати, а потім дати економічну оцінку наслідкам запроваджених

заходів, управляти фінансовими результатами, визначати напрями, масштаби і темпи їх розвитку [2].

За визначенням професора політології Каліфорнійського університету А. Вилдавскі бюджетування є актом переведення фінансових ресурсів у людські цілі [11]. В цьому контексті бюджет, як і бюджетування, перестають бути просто технічними засобами для виконання функцій держави. Вони, насамперед, є інструментами забезпечення потреб населення через перерозподіл податкових, неподаткових та інших надходжень до бюджету.

Доповнюючим є поняття ефективного та справедливого бюджетного процесу за тлумаченням Міжнародного валютного фонду. Так, з точки зору ефективного використання державних коштів очікувані вигоди від бюджетних видатків повинні перевищувати їх собівартість, на підставі чого держава може розширювати фінансування тих програм, для яких чисті вигоди є позитивними та мають більшу чисту соціальну віддачу. З точки зору справедливості в бюджетному процесі слід враховувати наскільки розподіл очікуваних вигід від реалізованих бюджетних програм відповідає податковому навантаженню. Відтак, бюджетний процес ґрунтується на «принципі вигод», згідно з яким особи повинні платити за державні послуги відповідно до користі, яку вони отримують від них [68].

Однак, дана позиція не завжди базується на реальних потребах та інтересах жінок і чоловіків, які, в свою чергу, мають бути рівною мірою враховані у процесі формування державного та місцевих бюджетів. Радикальність підходу гендерного бюджетування, полягає в тому, що воно базується на традиційно непеєднуваній інформації – про гендерну рівність та публічні фінанси. Оскільки проблематика гендерної рівності вважається пріоритетом соціальної політики держави, а сфера публічних фінансів є гендерно-нейтральною, то заходи, спрямовані на подолання гендерної нерівності, ніколи не розглядались в контексті управління публічними фінансами.

Гендерне бюджетування змінює цю парадигму урядування та демонструє не тільки обґрунтованість, а й необхідність залучення гендерного підходу в бюджетну сферу. Унікальність механізму гендерного бюджетування полягає в забезпеченні узгодженості між економічними цілями держави та її соціальними зобов'язаннями, а отже підвищенні ефективності політики публічних фінансів. Тобто за своєю суттю, ГОБ – це людиноцентричний підхід до формування та виконання бюджету.

Розробка гендерно-орієнтованого бюджету дозволяє побачити, як доходи та видатки бюджету впливають на соціально-економічне становище й можливості жінок та чоловіків, як споживачів послуг та платників податків. На сьогодні ГОБ є інноваційним для України, проте активне його впровадження у тих чи інших формах в багатьох країнах світу обумовлює різні підходи до визначення сутності гендерно-орієнтованого бюджетування.

Світова «класика» щодо питання гендерно-орієнтованого бюджетування – це теоретичні та практичні розробки британської дослідниці Дайяни Елсон (Diane Elson), котрі з'явилися в середині 1990-х років у рамках дослідницької роботи, що проводилася за дорученням Секретаріату британської Співдружності націй [59], а також дослідження австралійки Ронди Шарп (Rhonda Sharp) «Бюджетне регулювання, спрямоване на забезпечення рівності: гендерні бюджетні ініціативи в межах ефективного бюджетного процесу», опубліковане Жіночим Фондом ООН (ЮНІФЕМ) 2003 року [67].

За визначенням Ради Європи гендерне бюджетування – це застосування гендерної політики у бюджетному процесі. Воно передбачає здійснення гендерного аналізу бюджетів, в тому числі врахування гендерного підходу на всіх стадіях бюджетного процесу, а також реструктуризацію доходів та витрат бюджету з метою сприяння гендерній рівності. Таким чином, гендерне бюджетування визнано інтегральним елементом комплексного підходу до проблем рівності чоловіків та жінок.

Дійсно, через нерівномірний розподіл влади між жінками та чоловіками в суспільстві, а також економічні диспропорції, різні умови життя та соціальні ролі, бюджети по-різному впливають на жінок та чоловіків. Гендерне бюджетування спрямовано на те, щоб зробити цей вплив видимим та перетворити його на дієвий інструмент досягнення рівності жінок і чоловіків, як через механізм формування доходів бюджету, зокрема, через гендерно-чутливу податкову політику, так і через механізм бюджетних витрат. Розрив між заявленою політикою та результатами від реалізації заходів є очевидним наслідком невідповідності поставлених цілей та розподілу ресурсів. Це притаманно не лише проблемі гендерної рівності, а стосується всіх державної сфер політики. Гендерне бюджетування дає можливість подолати ключовий розрив між процесами формування політики та бюджету [60].

Міжнародний валютний фонд розглядає гендерне бюджетування не як спеціальний підхід до складання бюджету або навіть доповнення до бюджету, а як інструмент досягнення рівності між чоловіками й жінками через механізм фіскальної політики та публічного адміністрування. Тобто, гендерне бюджетування не є підходом до бюджетування, який вигідний лише жінкам та дівчатам. У своїй загальній концепції гендерне бюджетування охоплює переваги для суспільства в цілому завдяки перевагам для жінок та дівчат [32].

«Гендерний бюджет», «гендерно-чутливий бюджет», «гендерно-відповідальний бюджет», «гендерно-орієнтований бюджет» – всі ці терміни є синонімами та належать до характеристики того самого явища. Такий тип бюджету має забезпечувати збалансоване врахування інтересів та потреб представників різних соціальних груп та прошарків суспільства [4].

Разом з тим, гендерне бюджетування не означає існування окремих бюджетів для чоловіків і жінок, або розподіл державних видатків для жінок і чоловіків в пропорції 50/50, як і не передбачає обов'язкове зростання витрат на жінок. Гендерний бюджет базується на твердженні,

що бенефіціари – чоловіки та жінки, хлопчики та дівчатка – як одержувачі державних послуг та суспільних благ, так і платники податків, відрізняються потребами та очікуваннями через соціальні ролі, притаманні їм, в сім'ї, суспільстві, на ринку праці та в економіці в цілому [60].

Узагальнюючим та сутнісним є бачення гендерного бюджетування, висвітлене в аналітичній доповіді Інституту ліберального суспільства на замовлення Фонду імені Гайнріха Бьоля за редакцією Оксани Кисельової. Так, на думку експертів створення державного бюджету з урахуванням гендерної перспективи передбачає виконання ряду завдань (див. рис. 1.2).

Визначити, яку користь різні громадяни отримують від витрат державного бюджету, і яку частку вони вносять в державний бюджет

Оцінити неоднаковий вплив бюджетної політики на жінок і чоловіків, а також перерозподілити такі ресурси, як гроші, послуги, час і роботу в сфері соціальної і сімейної турботи та соціальної репродукції

Проаналізувати гендерний вплив в усіх секторах державного втручання і запровадити гендерний бюджет в усі галузі, включаючи освіту, добробут, соціальні послуги, охорону здоров'я, заходи в сфері зайнятості, транспорту, забезпечення житлом тощо

Підтримати процес створення бюджету "знизу" і залучити до нього всіх громадян – чоловіків та жінок – і зацікавлених акторів (асоціації і НУО) з метою визначення різних специфічних потреб і відповідних заходів для їх задоволення

Забезпечити врахування гендерного аналізу і впливу на всіх фазах бюджетного процесу, включаючи етапи проектування, визначення, реалізації, моніторингу і оцінки

Використати державний бюджет для визначення суттєвих політичних пріоритетів і віднайти специфічні засоби для досягнення рівності між жінками та чоловіками за допомогою державної політики

Переоцінити пріоритети і перерозподілити державні витрати без збільшення загального обсягу державного бюджету

Визначити загальну ефективність державних витрат відповідно до встановлених пріоритетів і зобов'язань, і зокрема, у відповідності до політики рівних можливостей між жінками і чоловіками щодо перерозподілу державних ресурсів і послуг

Рис. 1.2. Завдання гендерного бюджетування [10].

За узагальненням національних експертів Т. Іваніни, О. Ярош, С. Євченко та інших гендерний бюджет не є чимось самостійним ні в сутнісному, ні в інструментальному плані, він – специфічна трансформація державного бюджету та місцевих бюджетів через введення до них гендерного компонента з метою підвищення їх соціально-економічної ефективності [11].

Ключове питання, яким оперує гендерне бюджетування: як бюджетна діяльність впливає на гендерну рівність, чи залишає вона її незмінною, посилює чи нівелює її [60].

Отже, для того щоб гендерна рівність стала таким же пріоритетом політики, як економічна і соціальна, необхідно щоб вона була інтегрована у всі напрями діяльності органів влади, а тому числі сферу бюджету і фінансів. Інтеграція гендерної складової у бюджетний процес носить назву гендерно-орієнтоване бюджетування. ГОБ – це спосіб бюджетування, у центрі якого конкретні люди – жінки та чоловіки з різних соціальних та демографічних груп. Як підхід, у якому поєднані соціально-економічні аспекти, ГОБ вдосконалює процеси та інструменти у сфері державних фінансів, забезпечуючи наявність необхідної інформації про продукти й результати, що сприяє ефективному управлінню й прийняттю рішень стосовно планування та розподілу державних ресурсів на всіх рівнях.

1.2. Методологія та інструменти дослідження гендерно-орієнтованого бюджетування

Підходи до впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в світі не є уніфікованими, оскільки у різних країнах ми маємо справу з різними учасниками (уряд, парламентарії чи неурядові організації), різними завданнями, стратегіями, культурними традиціями, різними рівнями виконавчої влади та різною політичною ситуацією. Інтеграція гендерного підходу відбувається в умовах адаптації до чинного правового поля та з урахуванням особливостей бюджетного процесу, специфіки

функціонування головних розпорядників бюджетних коштів тощо. Це створює передумови для генерування власної методології ГОБ, адаптованої до національних умов. Тому ряд авторів в різних країнах розробили аналітичні інструменти, які можуть використовуватися в конкретних обставинах, зокрема методичні посібники з гендерного бюджетування Деббі Бадлендер, Дайяни Ельсон, Гая Хьюїт, Шейли Квінн, Елізабет Клатцер, Ронди Шарп та інших. Найбільшу популярність і визнання в світі отримали методологічні розробки гендерного аналізу бюджетної політики Програми розвитку ООН та Секретаріату Британської співдружності, які пропонують методіку 5 етапів гендерного аналізу бюджету, що розроблена Деббі Бадлендер.

За визначенням українських дослідників, головний методологічний постулат: гендерний бюджет не є строго формалізованою у фінансових показниках замкнутою системою. Він становить собою рухому сукупність різних інструментів, механізмів, процесів і інститутів, об'єднаних однією метою – зробити принцип гендерної рівності одним з обов'язкових в національній політиці. У методологію системи включаються області застосування, характер обґрунтування, правове та організаційне оформлення тощо [14].

Традиційно найважливішим фактором успішної реалізації будь-якої реформи вважається достовірна інформація та її аналіз. У контексті впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування таким фактором є гендерний аналіз. Гендерний аналіз – це збір якісної інформації і розуміння гендерних тенденцій в економіці і суспільстві, використання цих знань для виявлення потенційних проблем і пошуку рішень в щоденній роботі. Це процес оцінки різного впливу, спричиненого на жінок і чоловіків існуючими програмами, законодавством, державним політичним курсом – у всіх сферах життя суспільства і держави. Одночасно це інструмент для розуміння соціальних процесів. Він дозволяє побачити і порівняти: яким

чином і чому політичні, економічні, соціальні та інші фактори впливають на жінок та чоловіків.

Для гендерного аналізу науковцями розроблено ряд методів, зокрема:

- гендерно-диференційована статистика;
- бенчмаркінг;
- аналіз гендерного впливу;
- методика трьох „Р» («3Р»), 4Р;
- гарвардський метод аналізу;
- ієрархія потреб Лонгве інші.

Вибір методики залежить від предмету дослідження, типу даних, необхідних для гендерного аналізу тощо. В цілому існує два різних типи методів дослідження: якісні та кількісні. Різниця полягає у типі інформації, яка продукується при використанні цих методів (див табл. 1.1). Кількісні методики надають відповіді, виражені у кількостях або розмірах. Статистика є типовою кількісною методикою. Якісні ж методики надають складнішу інформацію. Використання якісних методик не надає чіткі відповіді, оскільки на кожне питання можна відповісти по-різному. У цьому випадку вирішальним є не кількість інформації, а радше її якість.

Таблиця 1.1. Розподіл методик гендерного аналізу за типами

Назва методики	Кількісні елементи	Якісні елементи
Статистика	X	
Бенчмаркінг	X	
Аналіз гендерного впливу	X	X
Метод «3Р»	X	X
Гарвардський метод аналізу	X	X
Ієрархія потреб Лонгве	X	X

Гендерно-диференційована статистика є основою гендерного аналізу, оскільки числові дані є фіксованим елементом більшості методик.

В цьому контексті гендерно-диференційована статистика є найбільш помітною і, на перший погляд, найменш суперечливою інформацією, яку можливо отримати про два гендери та їх взаємовідносини.

Бенчмаркінг–порівняльна оцінка показників. Незважаючи на те, що ця методика сформувалася у приватному секторі, у зв'язку зі зростанням вимог до ефективності та модернізацією підходів до його застосування, бенчмаркінг активно набуває популярності і в громадянському суспільстві. Перенесення бенчмаркінгу у третій сектор обумовило його використання не тільки для виміру кількісних показників та їх зміни, але і якісних, які не є очевидними із практичних результатів виконання бюджету. В контексті ГОБ бенчмаркінг дозволяє шляхом порівняльного аналізу показників інтегрувати гендерний аспект в певну сферу.

На практиці вирізняють три різні типи бенчмаркінгу: внутрішній, зовнішній та функціональний. Внутрішній бенчмаркінг відбувається всередині організації, а отже означає порівняння показників між різними частинами однієї і тієї ж організації.

Зовнішній бенчмаркінг виходить за межі організації; тобто порівняння відбувається із подібною інституцією або організацією у певних сферах. До прикладу, якщо місцева влада хоче збільшити чисельність чоловіків, працюючих у сфері догляду за дітьми і хворими, вона обирає подібний регіон, громаду тощо, де ситуація із зайнятістю чоловіків у сфері догляду, є порівняно кращою, відтак показник гендерного розподілу становитиме мету процесу інтеграції гендерного підходу.

Як внутрішній, так і зовнішній бенчмаркінг містить у собі елемент конкуренції, що з одного боку, може створити проблеми щодо кооперації в рамках процесу гендерно-орієнтованого бюджетування, а з іншого боку, саме цей елемент конкуренції може забезпечити високий ступінь участі у процесі.

У випадку функціонального бенчмаркінгу, організація порівнює себе із установою, із якою у неї немає жодних очевидних подібних рис або сфер конкуренції. Це може бути організація, яка працює в абсолютно іншій сфері, але при цьому є найкращою якраз у тій сфері, у якій хоче покращити свої показники організація, яка здійснює бенчмаркінг. Такий тип аналізу може стати наслідком успішної співпраці, оскільки обидві сторони не є конкурентними, а тому можуть бути відкритими щодо методів і проблем, пов'язаних із досягненням поставленої мети.

Незалежно від типу та сфери застосування бенчмаркінг реалізується через ряд послідовних дій (див. рис. 1.3).

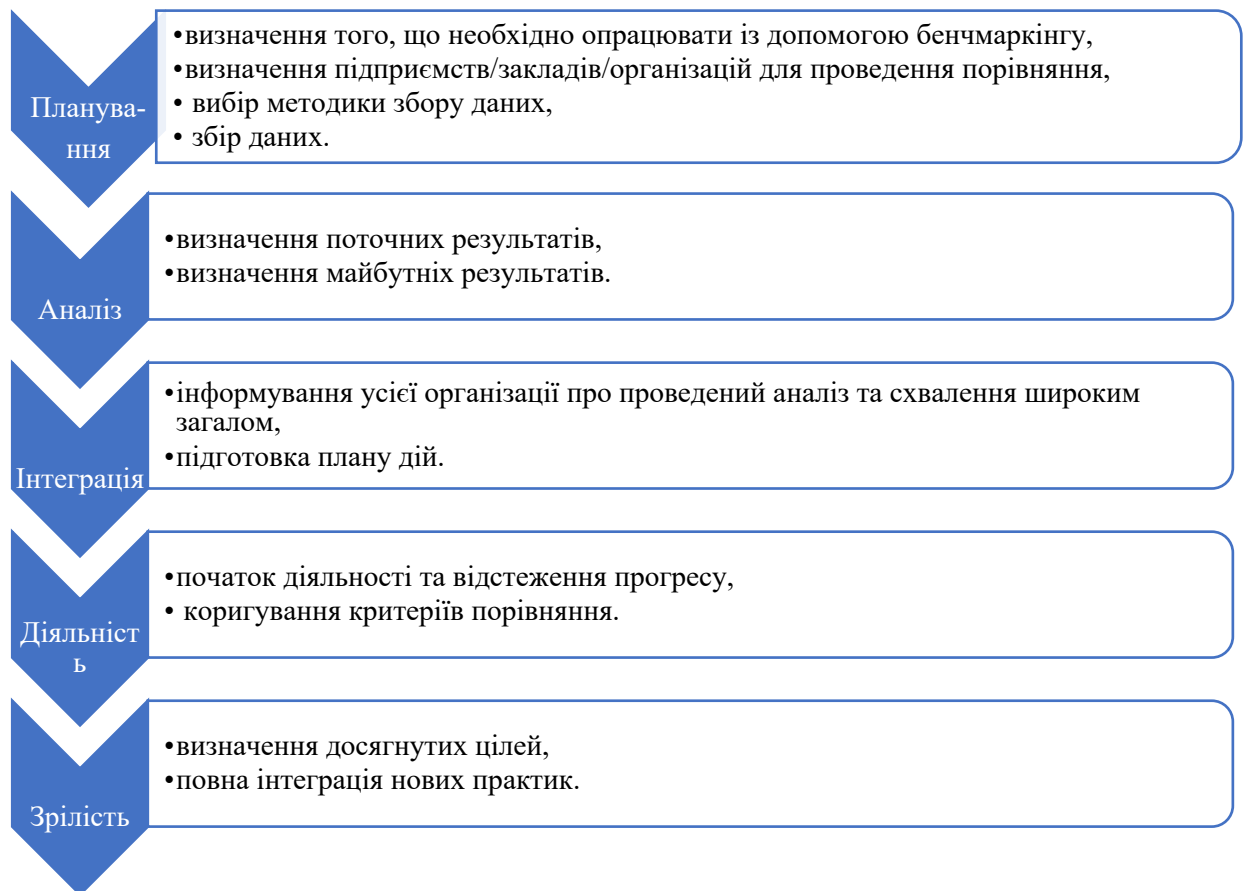

Рис. 1.3. Методика бенчмаркінгу

Критеріями успішності бенчмаркінгу у сфері гендерно-орієнтованого бюджетування є такі:

- підтримка керівних органів;
- впровадження усіх етапів процесу;

- високий рівень сприйняття та дисципліни під час виконання плану дій;
- інтеграція бенчмаркінгу в пріоритети та плани організації;
- наявність ресурсів на планування, впровадження та оцінку.

Досвід застосування бенчмаркінгу у сфері інтеграції гендерного аспекту в урядування задокументований у Швеції. Так, в 1990-х роках Шведським Комітетом Статистики було розроблено індекс гендерної рівності з необмеженим доступом до інформації в мережі Інтернет, з метою, щоб державна та місцева влади мали можливість порівнювати аналогічні показники в місцевих муніципалітетах.

Аналіз гендерного впливу – це оцінка рішення, законодавчого акту або програми розвитку з точки зору їх наслідків на рівність жінок і чоловіків. Ця методика спрямована на недопущення управлінськими рішеннями гендерної нерівності. Філософський підхід методики ґрунтується на розумінні того, що попередження (превентивність) завжди краще, ніж виправлення шкоди. Саме це вирізняє оцінку гендерного впливу від інших методик.

Аналіз гендерного впливу може виконуватися трьома послідовними етапами (див. рис. 1.4):

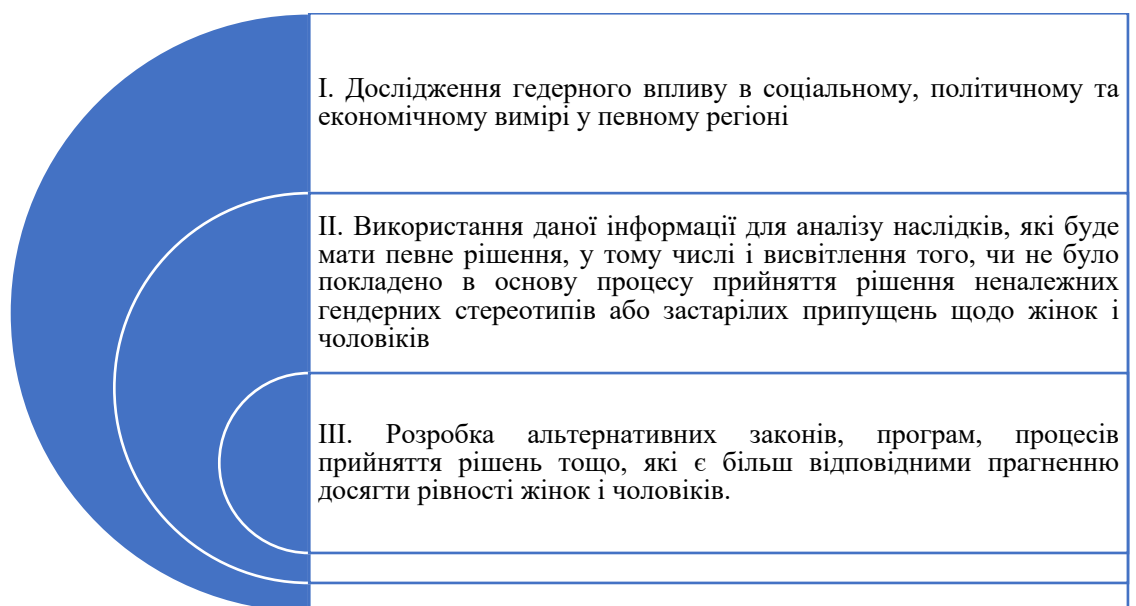

Рис. 1.4. Етапи аналізу гендерного впливу

Спеціально для інтеграції гендерного аспекту у всі сфери суспільного життя у Швеції групою «Svenska Kommunförbundet» в рамках проекту «J mkom» була розроблена методика «3Р» (див. рис. 1.5).

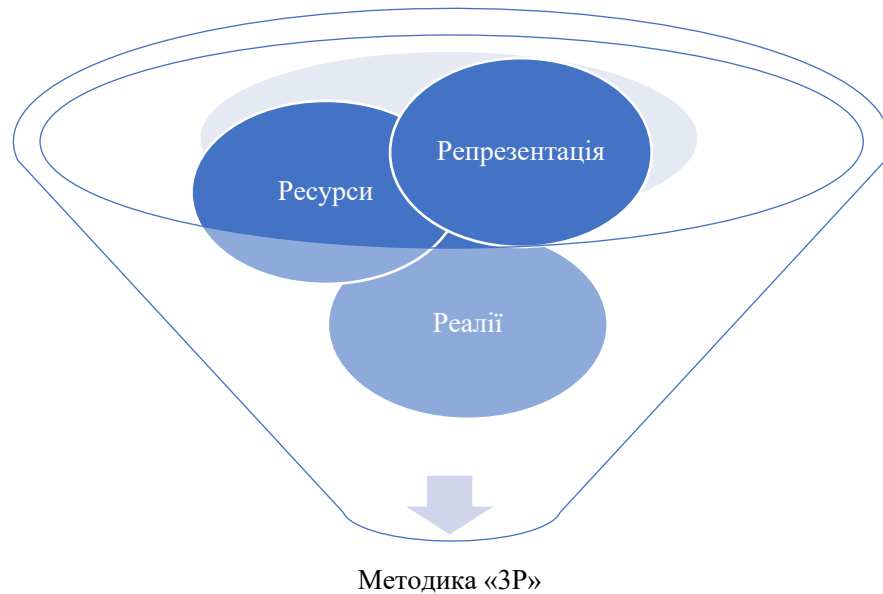

Рис. 1.5. Методика «3Р»

Ця методика є своєрідною «аналітичною рамкою», яка дозволяє працювати над процесом інтеграції гендерних аспектів, конкретизувати та систематизувати роботу, проведenu у цій сфері. Робота за допомогою методики «3Р» призвела до того, що дискусії щодо гендерної рівності, які до того моменту залишалися абстрактними та загальними, перейшли в площину конкретних проблем. Методика допомогла окреслити проблеми у сфері гендерної рівності завдяки аналізу статистичних даних щодо сфер, які раніше не були жодним чином задокументовані. Водночас досвід показує, що ця методика сприяла обговоренню робочих процесів і практик, які на противагу загальним уявленням, виявилися зовсім не гендерно-нейтральними.

Так, перша частина аналізу – перше «Р»: репрезентація – полягає у кількісному визначенні того, як чоловіки і жінки представлені у муніципалітетах. Дослідження може відбуватися на кількох рівнях, в

залежності від того, що є центром аналізу – адміністративна чи політична сфера У цій частині аналізу доцільними є запитання: Скільки жінок і скільки чоловіків беруть участь в політичному процесі прийняття рішення? Яким є розподіл у політичних партіях, у районній раді або у політичних комітетах? Скільки жінок обрано? Чи гендерний розподіл є рівним? Скільки жінок і скільки чоловіків працює у штаті всього муніципалітету, на муніципальних підприємствах або у певних управліннях? Скільки жінок і чоловіків отримує або користується послугами муніципалітету? Чи є сфери, в яких ресурси розподілено нерівномірно?

Наступною частиною аналізу – друге «Р»: ресурси – є кількісне дослідження розподілу та використання ресурсів муніципалітету. У цій частині аналізу доцільними є такі запитання: Яким чином ресурси розподіляються поміж жінками та чоловіками? Важливо пам'ятати, що ресурси – це не тільки гроші, а й час, простір, інформація тощо. Скільки часу виступають жінки-політики та чоловіки-політики? Скільки часу жінки і чоловіки витрачають на прийняття муніципального бюджету? Скільки чоловіки та жінки заробляють, працюючи в адміністраціях муніципалітетів?

На даному етапі можна сфокусуватися на користувачах муніципальних послуг: Який розмір соціальної допомоги для жінок та чоловіків? Скільки місць у дитсадках зайнято дівчатками та хлопчиками? Скільки економічних ресурсів та фізичного простору використовується жінками та чоловіками?

Остання частина методу – третє «Р»: реалії – є якісною, сфокусованою на культурі. Метою цього етапу є спроба пояснити проблеми, які були визначені під час проведення першого етапу аналізу. Зокрема, за допомогою запитань: Чи є у культурі норми та цінності, які підтримують нерівність поміж жінками і чоловіками? Чому більше жінок не відвідує громадські слухання? Чи мають значення час, день або місце їх проведення? Яким чином про них повідомляють місцеве населення? Хто є

відповідальним за слухання? Або чому у певній адміністрації працюють тільки чоловіки? Найважливішим є те, що даний етап аналізу змушує дослідників обмірковувати власну щоденну практику. Чи є якісь види діяльності або рішення, які ненавмисно підтримують нерівність поміж чоловіками та жінками? Чи однаково задовольняються потреби чоловіків і жінок?

Після завершення останнього етапу аналізу доцільним зважити, чи необхідно змінювати дану діяльність або процес прийняття рішення. Якщо так, то виникає запитання: як саме?

Розглянемо практичний приклад використання методики «ЗР» для проведення гендерного аналізу. Так, шведським проектом «J tkom» було проведено аналіз вибору навчальних програм дівчатами і хлопцями. У першій частині аналізу (Репрезентація) виявилось, що хлопці, в основному, вибирають дисципліни технічного характеру, у той час як дівчата переважали серед слухачів навчальних програм, пов'язаних із доглядом, а також дисциплін з бізнесу та адміністрування. Отже, під час виконання цього етапу аналізу було зібрано дані, які дозволили задокументувати проблему.

Під час другого етапу (Ресурси) було проаналізовано розподіл витрат і було продемонстровано, що навчальні програми, які приваблювали хлопців, коштують від 81 до 114 тисяч шведських крон. Програми, що виявилися привабливими для дівчат, коштують від 48 до 67 тисяч шведських крон. Це означає, що на хлопців витрачалось значно більше економічних ресурсів. Це дозволило почати обговорювати питання, чому навчальні програми, у яких переважають чоловіки, є значно дорожчими, аніж ті, у яких переважають жінки. Найперша відповідь полягає у тому, що технічне обладнання, потрібне для освіти чоловікам, є значно дорожчим. Але ця відповідь не пояснює всю існуючу різницю. Наприклад, комп'ютери потрібні практично для всіх навчальних напрямків, але навіть тут існували відмінності у тому, яким чином розподілялися ресурси.

Аналіз став джерелом роздумів над виявленою ситуацією, чому більше ресурсів виділяється на навчальні програми, у яких переважають чоловіки, і яким чином можна змінити таку практику [26].

Більш розширеною варіацією методу «3P», є метод «4P», що був розроблений у Швеції в 1990 роках Гертрудою Остром і Союзом муніципалітетів Швеції в рамках проекту «Jom Stod». Цей метод передбачає збір кількісних даних та інформації, на підставі котрих потім проводиться якісний аналіз (див. рис. 1.6).

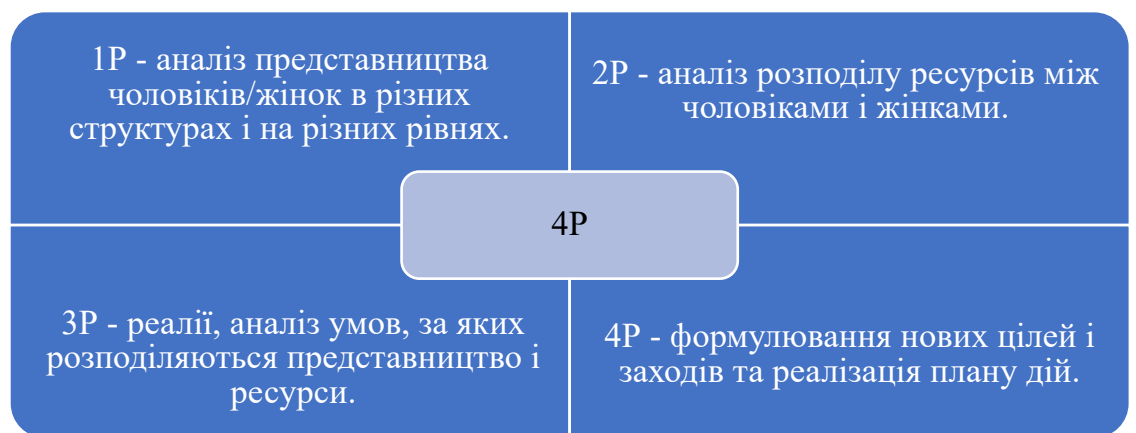

Рис. 1.6. Методика «4P»

Дана методика може бути використана як основа для аналізу та досліджень діяльності, для забезпечення огляду того, як заходи виконуються і фінансуються, а також як вони повинні бути змінені для зменшення гендерної нерівності. Застосування цього методу для оцінки окремих груп стейкхолдерів дозволяє не лише наочно оцінити наявні умови для впровадження гендерного бюджетного аналізу, але і спрогнозувати результати їх реалізації. В свою чергу все це дає змогу вже на початковому етапі реалізації скласти план взаємодії з конкретними групами. Метод використовується, в основному, місцевою владою з метою вивчення та аналізу рівня впливу програм та рішень муніципальних органів на жінок і чоловіків.

Гарвардський метод аналізу складається з 3 основних елементів:

- огляд видів діяльності, що базується на гендерному розподілі праці;
- огляд доступу і контролю;
- огляд фактів, що впливають на розподіл праці.

Огляд видів діяльності дозволяє здійснити розподіл (деагрегацію) за віком, національністю та класовою приналежністю, а також за місцем і часом виконання роботи. Враховуючи поділ діяльності на три групи: продуктивну, репродуктивну та суспільну, даний метод показує можливість поєднання політичної діяльності з іншими гендерними ролями [26].

Метод ієрархії потреб Лонгве може застосовуватися у будь-якій ситуації, щоб оцінити рівність доступу жінок і чоловіків до політико-економічної сфери, з'ясувати становище представників обох статей відносно ключових індикаторів розвитку (див. рис. 1.7). При цьому індикатори розташовані в ієрархічному порядку: рівність контролю над ресурсами не може бути досягнута раніше, ніж рівність в інших сферах. Результати аналізу дають можливість визначити напрям діяльності на майбутнє.

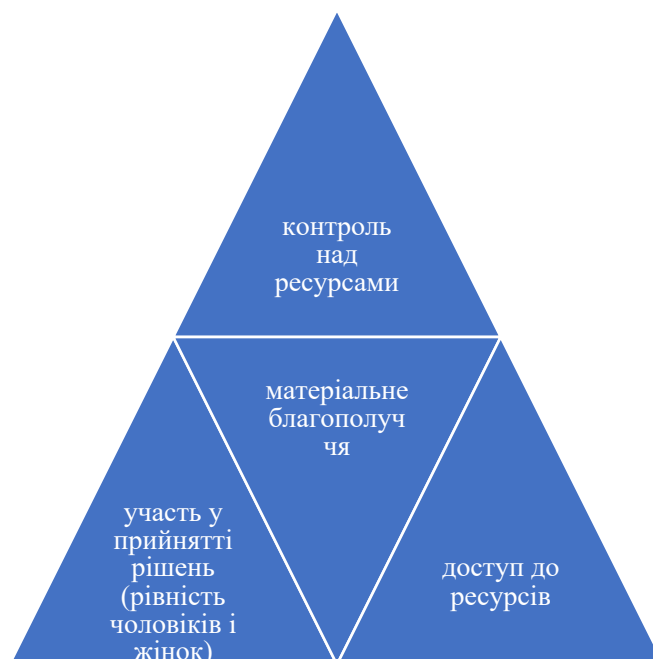

Рис. 1.7. Ієрархія потреб Лонгве

Важливе теоретичне і практичне значення мають розроблені Дайяною Елсон шість механізмів урахування гендерних аспектів в бюджеті та включення їх у практичну діяльність:

1. Оцінка ступеня врахування гендерних аспектів у здійснюваній політиці, що включає в себе як кількісний, так і якісний аналіз.

2. Оцінка з боку одержувачів послуг (бенефіціарів). Вона має включати як реальних, так і потенціальних бенефіціарів і може бути сфокусована, як на загальних пріоритетах, так і на окремих видах послуг.

3. Аналіз державних видатків на основі розподілу за гендерною ознакою. В основі його лежить така формула: вартість одиниці вимірювання послуги, що надається, помножена на число таких одиниць вимірювання послуг, що надаються бенефіціарам-чоловікам та бенефіціарам-жінкам.

4. Аналіз впливу бюджету на використання часових показників, який передбачає зіставлення використання бюджетних ресурсів за певними статтями видатків з часовими показниками корисної дії, тобто на який час розраховано результати витрачених коштів.

5. Структура гендерно-чутливої середньотермінової макроекономічної політики. З'ясуємо, з чим маємо справу: з економічними рамками чи з певною економічною моделлю? Якщо це рамки, то чи лише економічні? Моделі такої структури можуть містити такі змінні як пропозиції робочої сили з розподілом на різні категорії а також відображати неоплачувану працю в економіці.

6. Гендерно-відповідальний звіт про використання бюджету як одна із форм підзвітності уряду [4].

Також існують й інші підходи до впровадження технології гендерного бюджетування. Зокрема, слід відзначити методологію, запропоновану Л.С. Ржаніциною. Ця методологія охоплює перелік показників, що допоможуть оцінити:

- прямі соціальні показники, затверджені у зведеному бюджеті;

- програми державного бюджету;
- бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, що розподіляються на чоловіків жінок та дітей;
- видатки державних цільових позабюджетних фондів;
- показники рівня життя населення, що є ключовими для визначення положення жінок та дітей;
- гендерно-чутливі показники бюджетних видатків, що впливають на доходи населення;
- соціальні державні цільові програми (у т. ч. спрямовані на поліпшення життя жінок і дітей) [39].

Саме на основі цього підходу Міжнародним центром перспективних досліджень, зокрема, кандидатом наук з державного управління О. Романюк було проведено гендерний аналіз держ. бюджету України.

Адаптована до українських умов методологія гендерного бюджетування запропонована експертами Фонду ім. Фрідріха Еберта, що ґрунтується на німецьких підходах до гендерного бюджетування та з урахуванням методології ірландської дослідниці Шейли Квінн, представлені у посібнику для Ради Європи «Практичне застосування гендерного бюджетування» [66].

Перший етап передбачає проведення гендерного аналізу на різних рівнях, що дозволяє на початку виявити різний вплив бюджетів на кінцевих споживачів бюджетних програм (див. рис. 1.8).

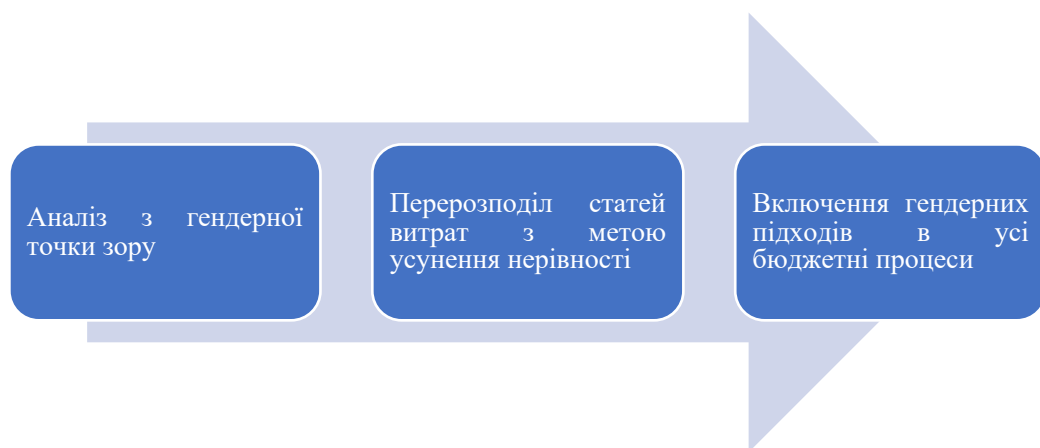

Рис. 1.8. Етапи гендерного бюджетування (німецький підхід)

Більш глибокий аналіз допомагає визначити, наскільки бюджет дозволив задовольнити їх потреби. Далі дослідники визначають складності і бар'єри, з якими стикається цільова група в доступі до послуг. Головним є визначення того, яким чином реалізація бюджету дозволила зменшити/посилити гендерну нерівність (або ніяким чином не вплинула на існуючу ситуацію).

Другий етап впроваджується, якщо аналіз виявляє, що бюджетні ресурси розподілені з порушенням принципів гендерної рівності, чи те, що витрати не відповідають національній стратегії досягнення гендерної рівності. Тоді є потреба внести зміни в бюджет. Третій етап – це процес інтеграції гендерного підходу як категорії аналізу при підготовці та виконанні бюджету [10].

Основоположним для української практики став австрійський підхід «7 кроків гендерного бюджетування», застосування якого було успішним в пілотному проекті в регіоні Південний Тіроль, а в підсумку, взятий як керівництво для впровадження гендерного бюджетування в Австрії в цілому. Методика містить у собі 4 фази і 7 кроків гендерного аналізу бюджету (див. табл. 1.2) [36].

Таблиця 1.2. Фази і кроки гендерного бюджетування відповідно до австрійського підходу

Фази	Кроки
1. Підготовка	Вибір сфери для гендерного аналізу бюджету
	Оцінювання передумов та вихідної ситуації у сфері
	Ідентифікація наявних проблем у сфері
2. Аналіз	Формування мети та цілей гендерного аналізу. Оцінювання прямих і непрямих ефектів послуг, ситуації у сфері доходів і зайнятості
3. Реалізація	Розроблення критеріїв і показників для досягнення цілей гендерної рівності
	Розроблення і реалізація заходів із запровадження гендерних аспектів у бюджет
4. Контроль	Контроль, оцінювання, документація

Базуючись на світовому досвіді, інтеграція гендерного підходу в український бюджетний процес здійснюється через послідовне застосування трьох компонентів: гендерний бюджетний аналіз – зміни у програми та бюджети – системна інтеграція ГОБ у бюджетний процес [9].

Загальна схема здійснення гендерного бюджетного аналізу в Україні має такий вигляд:

Крок 1. Визначення гендерних проблем у галузі (аналіз ситуації). Головна мета цього етапу – аналіз становища та можливостей різних груп жінок і чоловіків у конкретній галузі, якої стосується програма, обрана для аналізу.

Крок 2. Збір інформації. Головна мета етапу – визначення вихідних даних програми, обраної для аналізу (мету, завдання, основних бенефіціарів, виконавців та розмір видатків).

Крок 3. Проведення гендерного аналізу діяльності (заходів, послуг). Головна мета етапу – дослідження основних (конкретних) видів діяльності за програмою (заходів, послуг), з'ясування їх впливу на гендерну рівність у галузі.

Крок 4. Проведення гендерного аналізу видатків бюджету. Головна мета етапу – аналіз структури видатків бюджету, спрямованих на здійснення програми та заходів, передбачених відповідним бюджетом. Цей крок дає змогу провести оцінку розподілу бюджетних коштів між різними групами жінок і чоловіків – бенефіціарів програми.

Крок 5. Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності в межах програми [6].

У процесі здійснення гендерного бюджетного аналізу доцільними є такі методи та інструменти аналізу: аналітичний, експертний, нормативний, прогнозний, порівняльний, програмний, соціологічний та інші [36].

Відтак, гендерний бюджетний аналіз дозволяє відповісти на два головні питання:

- Який вплив галузева та (або) бюджетна політики здійснюють на гендерну рівність?
- Заходи програм та видатки бюджету, спрямовані на їх здійснення, посилюють чи послаблюють гендерну рівність? [6].

На основі гендерного бюджетного аналізу відбувається внесення змін до програм та бюджетів з метою забезпечення впровадження гендерно-чутливого підходу до процесу гендерного бюджетування на основі результатів та рекомендацій гендерного бюджетного аналізу. На цьому етапі отримуємо відповіді на головні запитання: Які рекомендації гендерного бюджетного аналізу виконані? Якщо рекомендації не виконані, то чому? Чи досягнуто цілей щодо гендерної рівності та гендерної чутливості бюджетних заходів (бюджету)?

Логічним завершенням реформи впровадження ГОБ є його системна інтеграція у процеси планування та бюджетування [9].

Отже, методологія інтеграції гендерного підходу у рамках різних бюджетних ініціатив досить різноманітна. Вивчення вже наявних у світі методик сприяє виробленню адаптованої до українських реалій концепції гендерно-орієнтованого бюджетування. В основі ГОБ лежить гендерний бюджетний аналіз, за допомогою якого можна оцінити, якою мірою гендерний чинник врахований в тих або інших бюджетах і програмах. Водночас, питання гендерного аналізу бюджетів, методики та механізмів впровадження гендерних бюджетів лише переходить в практичну площину, а тому вимагає ґрунтовного дослідження науковцями, політиками, економістами, громадськими діячами тощо.

1.3. Практики впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування

З моменту виникнення перших ініціатив із запровадження гендерно-орієнтованого бюджетування урядам більше ніж 80 країн світу вдалося інтегрувати гендерний підхід в бюджетну політику. В руках влади гендерне бюджетування виступає багатофункціональним інструментом не лише для вирішення проблем пов'язаних з гендерною нерівністю, а й втілення масштабних реформ в країні чи регіоні.

В Індії гендерне бюджетування вже давно використовується як інструмент фіскальної політики для досягнення гендерної рівності та цілей розвитку жінок, зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, доступу до інфраструктури тощо. Така практика є особливо показовою з огляду на федеральну форму правління з децентралізацією повноважень на виконання важливих функцій держави місцевій владі.

Відображаючи цю складну систему влади, гендерне бюджетування було інтегровано не тільки на федеральному рівні, але і в більшості індійських штатів. Наприклад, у штаті Керала з 2008 році гендерний аспект включено у всі бюджетні документи з відповідними політичними зобов'язаннями. Бюджетом штату передбачались додаткові видатки на інфраструктуру для забезпечення більшої участі жінок у економічній та громадській життєдіяльності. Окрім того, з метою включення гендерно-орієнтованих стратегічних цілей у фіскальну політику гендерний аспект було інтегровано в систему передачі федеральних коштів на рівень штатів [66].

Яскравими практичними прикладами впровадження ГОБ є Республіка Корея та Філіппіни. Так, з метою вирішення проблеми швидко старіючої робочої сили Корея націлила свою політику на стимулювання зайнятості жінок та збільшення їх участі у робочій силі.

У Філіппінах розвиток ініціатив з досягнення цілей гендерної рівності варіювався від того, коли урядові відомства повинні були виділяти

п'ять відсотків своїх коштів на такі видатки, до того, коли головні розпорядники бюджетних коштів отримали право застосовувати гнучкий підхід у пошуках найвищого пріоритету використання коштів. Філіппінська ініціатива, подібно до Індійської, поширювалася і на локальний рівень [68].

Законодавство Карибських островів гарантує впровадження ініціатив з досягнення гендерної рівності, в тому числі через механізм гендерного бюджетування. В цьому контексті бюджетні програми аналізуються головними розпорядниками бюджетних коштів на їх відповідність потребам жінок і чоловіків, а також на узгодженість стратегічних цілей уряду з міжнародними документами щодо досягнення гендерної рівності.

Відтак, бюджетні програми з інтегрованим гендерним аспектом зорієнтовані на:

- розширення доступу дівчат та жінок до освітніх послуг, зокрема подолання нерівності у зарахуванні дівчат та жінок до закладів вищої освіти;
- виявлення та створення нових можливостей для жінок у секторах економіки, які розвиваються (туризм, торгівля, промисловість тощо);
- поліпшення доступу жінок до правової допомоги.

Як підсумок, гендерне бюджетування було визнано одним з дієвих інструментів боротьби з насильством проти жінок у всьому світу, а не тільки в південному тихоокеанському регіоні [68].

Досить успішні спроби імплементації гендерного бюджетування мали місце і в країнах Латинської Америки. Зокрема, Мексика є яскравим прикладом країни, яка інтегрувала гендерний підхід в політику федерального рівня та рівня штатів. Так, на федеральному рівні реформа охопила найперше сферу охорони здоров'я. У співпраці з неурядовими організаціями Міністерство охорони здоров'я здійснило діагностику потреб жінок в галузі, співставило з відповідними бюджетними програмами та обсягом бюджетних ресурсів на їх виконання, а також

забезпечило розробку системи показників для оцінювання рівня задоволеності існуючих потреб.

Як наслідок, Мексика досягла прогресу в питанні здоров'я жінок, включаючи зниження материнської смертності та підвищення тривалості життя, що стало підґрунтям для інституціоналізації гендерного бюджетування на законодавчому рівні. Подібна ініціатива була впроваджена в Мехіко, де за результатами гендерного аналізу бюджетних програм громадський транспорт було адаптовано під потреби жінок, зокрема з точки зору його безпеки [67].

У деяких країнах, включаючи Еквадор та Сальвадор, гендерне бюджетування зосереджувалося в основному на забезпеченні інтеграції гендерного підходу в бюджетну класифікацію, що є важливим для відстеження виконання затверджених бюджетів.

З труднощами впровадження ГОБ зіткнулися країни Близького Сходу та Центральної Азії. Винятком є Марокко, успіхи якого визнані міжнародним співтовариством та відзначені у 2014 році Премією Організації Об'єднаних Націй. Робота з гендерними ініціативами полягала в адаптації бюджетних програм та заходів до потреб жінок та чоловіків на підставі оцінки їх потреб задля забезпечення рівного доступу представників обох статей до послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, судової системи, інфраструктури, зайнятості тощо. Такі зусилля влади сприяли зміцненню прав жінок у сімейному законодавстві та інших сферах громадянського, політичного та економічного життя. В підсумку, врахування принципу гендерної рівності стало правовим обов'язком при визначенні цілей, результатів та показників діяльності на всіх стадіях бюджетного процесу, як і визнання гендерного звіту невід'ємною частиною закону про державний бюджет [68].

Країни Африки також займають активну позицію в питанні зменшення гендерної нерівності, насамперед в економічному та політичному житті. Однак у більшості випадків ці спроби є відносно

новими або інтегровані в бюджетні процеси обмежено. Винятковими в цьому контексті є Уганда та Руанда. Досвід Руанди засвідчив, що імплементація гендерно-орієнтованого бюджетування нерозривно пов'язана з програмно-цільовим плануванням бюджету. В Уганді основними рушійними силами реформи були парламент та неурядові організації, однак в обох країнах гендерне бюджетування охоплювало і органи місцевого самоврядування.

Уганда інтегрувала гендерний аспект в освіту, охорону здоров'я, сільське господарство, інфраструктуру, екологію, а також правосуддя та правопорядок. До прикладу Міністерству освіти було поставлено завдання відстежити причини припинення навчання дівчаток в школі, включаючи вагітність, шлюб, відсутність санітарно-гігієнічних засобів, насильство тощо з метою збільшення доступу дівчаток до освіти та поліпшення матеріального становища жінок.

Руанда обрала пілотними чотири сектори – охорона здоров'я, освіта, сільське господарство та інфраструктура – з метою висвітлення гендерних проблем в рамках бюджету поза соціальними секторами. Зрештою, гендерне бюджетування поширилось на всі сфери суспільного життя, а гендерний підхід в бюджетному процесі законодавчо закріпився, як фундаментальний принцип бюджетної системи. Іншим важливим результатом реформи Руанди було створення Управління гендерного моніторингу з повноваженнями відслідковувати відповідність результатів виконання бюджету задекларованим бюджетним зобов'язанням з точки зору гендеру [68].

Гендерні проблеми спонукали і Південну Африку до рішучих дій в бюджетуванні. Так, уряд здійснив всеохоплюючу реформу податкової системи, однією з цілей якої було зрівняння податкових ставок для всіх платників податків, оскільки раніше одружені жінки оподатковувались за вищими ставками, ніж чоловіки або самотні жінки. В рамках цієї ж реформи Південна Африка зменшила податок на додану вартість на гас

(наприклад, керосин), який для більшості домогосподарств, які ведуть здебільшого жінки, є важливим паливом [68].

Гендерне бюджетування набуло широкого поширення в країнах Європи, і значною мірою завдяки включенню його в правове поле. Так, Австрія визнала гендерну рівність пріоритетом уряду. Запорукою успіху Австрії стала інтеграція гендерних цілей у програмно-цільовий метод планування бюджету, що лягло в основу українського підходу. Окрім того, в рамках реформування, країна ввела гендерний аспект в податкову систему, переорієнтувавши її так, щоб у жінок було більше стимулів працювати.

Іншою країною, яка інтегрувала гендерний підхід в бюджетування, є Бельгія. У 2007 році Парламент Бельгії законодавчо закріпив обов'язок міністерств при формуванні політики визначати цілі гендерної рівності, на основі яких розробляти бюджетні програми та напрями використання бюджетних коштів. Наприклад, Міністерство державної служби зобов'язується інтегрувати гендерну складову в розробку гнучких умов праці державних службовців. Міністерство юстиції зобов'язується вивчити гендерні цілі в політиці функціонування пенітенціарних установ. Крім того, згідно з бельгійським законодавством, процедура прийняття бюджету в парламенті має обов'язково включати в себе гендерно-правову експертизу розробленої політики та програм з точки зору потенційно різного впливу на жінок та чоловіків [68].

Однією з кращих практик гендерного бюджетування є Андалузія. Абсолютно інноваційною в світовій практиці є андалузька система «G+» – класифікація бюджетних програм за їх пріоритетністю в покращенні гендерної рівності. Окрім того, саме ця автономія Іспанії була першою, хто на законодавчому рівні визначив статус Звіту про гендерний вплив, як обов'язкового додатку до регіонального бюджету. При цьому повноваження з нагляду за прийняттям та виконанням такого Звіту було покладено на спеціалізовану Комісію при Міністерстві фінансів [61].

Бюджет Андалузії є найбільшим з усіх автономій, його видатки спрямовуються через 13 міністерств та розподіляються між 125 бюджетними програмами. Складність і широта цієї функціональної структури в поєднанні з чисельністю уряду Андалузії та важливістю його повноважень створили передумови для впровадження комплексного гендерного підходу в бюджетну політику з використанням методології «G+» [61].

Методологія «G+» реалізується через три послідовних етапи (див. рис. 1.9).

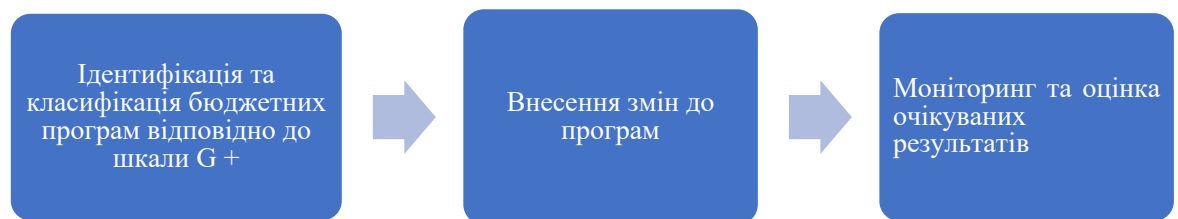

Рис. 1.9. Етапи методології «G+»

На першому етапі кожен виконавчий орган регіонального уряду Андалусії проводить оцінку власних бюджетних програм, а також бюджетних програм відповідальних виконавців, крізь призму «G+». Виявивши бюджетні програми, які є так званими «рушійними силами реформи», встановлюються критерії та заходи для їх удосконалення. Третій етап передбачає запровадження системи безперервного моніторингу та оцінки для порівняння узгодженості та послідовності дії, розпочатих різними виконавчими органами, та консолідації досягнутого прогресу [61].

Процес поділу бюджетних програм за шкалою «G» ґрунтується на двох ключових характеристиках:

- чутливість, як міра прямого чи непрямого впливу на користувачів;
- пріоритетність кожної програми, класифікованої як гендерно-чутлива (див. рис. 1.10).

Відповідність стратегії розвитку	Здатність впливати	Функціональна пріоритетність	Управління персоналом
Дії відповідають стратегічним цілям, в тому числі досягнення гендерної рівності	Кількість користувачів, які зазнали впливу бюджетної програми (якісна/кількісна важливість)	Сфера реалізації програми	Вплив програми на персонал (державних службовців)

Рис. 1.10. Критерії визначення гендерної чутливості

З використанням цих критеріїв бюджетні програми Андалузії розділяють на чотири категорії: від g^0 для програм, які не є гендерно-чутливими до $G +$ для програм з максимальною пріоритетністю та векторністю на досягнення справжньої рівності між чоловіками та жінками (див. табл. 1.3). Така класифікація передбачає зміни в функціях та обов'язках бюджетних призначень на виконання програм, створення / ліквідацію міністерств та інших державних установ, внутрішню реорганізацію головних розпорядників бюджетних коштів, створення або припинення бюджетних програм тощо. Водночас, класифікація бюджетних програм за шкалою $G +$ не є остаточною та підлягає щорічному перегляду Комісією з гендерного впливу [61].

Таблиця 1.3. Класифікація бюджетних програм в Андалузії

Пріоритетність	Гендерна чутливість	
	Так	Ні
Низька	g^1 – Програми, що істотно впливають на громадян	g^0 – Програми без прямого впливу на населення
Середня	G – Програми з незначним впливом на населення та пріоритетністю	
Висока	$G+$ – Потенційно важливі програми з точки зору досягнення гендерної рівності, мають значний вплив на населення та високу пріоритетність	

Отже, незалежно від стадії економічного та політичного розвитку країни, кожна з них може використовувати бюджетну політику для досягнення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків. Ініціативи з гендерного бюджетування проявлялися вибірково в різних країнах та континентах світу. Країни, що розвиваються, здебільшого пристосовують такі ініціативи до урядових програм реформування. Європейські країни досягли успіху в запровадженні гендерного бюджетування значною мірою завдяки включенню його в правове поле. Абсолютно інноваційною в світовій практиці є андалузька методологія ГОБ, заснована на системі «G+». Основою українського підходу став досвід Австрії в частині інтеграції гендерних цілей у програмно-цільовий метод планування бюджету.

Узагальнюючи викладене в розділі, отримано такі висновки:

1. Гендер – це соціальна характеристика особистості, яка визначає її поведінку в суспільстві. Сприйняття такої поведінки соціумом лежить в основі суспільних відносин. Справедливе ставлення до жінок та чоловіків є передумовою рівноправності, гарантом якої виступає держава. Наявність рівних прав та рівних можливостей для жінок і чоловіків означає гендерну рівність. Розв'язання суспільних проблем з точки зору їх впливу на жінок і чоловіків лежить в основі гендерного підходу, який є наскрізним елементом державного управління, державної політики провідних країн світу, а відтак – органічною частиною глобального демократичного розвитку.

2. Комплексний підхід до проблем рівності чоловіків та жінок носить назву гендерного мейнстримінгу, що передбачає оцінку наслідків для чоловіків та жінок будь-якої планованої дії у сфері законодавства, політики або програм в будь-якій області і на всіх рівнях. Надання такому підходу Економічною і соціальною радою Генеральної Асамблеї ООН 1997 року статусу методології ООН для досягнення гендерної рівності заклало концептуальні основи гендерно-орієнтованого бюджетування.

Інтеграція соціального аспекту в сферу публічних фінансів через їх непеєднуваність викликала значний інтерес в наукових колах світу. А тому сутність гендерно-орієнтованого бюджетування розглядалась під різним кутом зору. Ключове питання, яким оперують науковці: як бюджетна діяльність впливає на гендерну рівність, чи залишає вона її незмінною, посилює чи нівелює її. Разом з тим, вони одностайні в тому, що гендерно-орієнтоване бюджетування не передбачає обов'язкове зростання витрат на жінок, розподіл державних видатків для жінок і чоловіків в пропорції 50/50, чи існування окремих бюджетів для чоловіків і жінок. Гендерний бюджет має забезпечувати збалансоване врахування інтересів та потреб представників різних соціальних груп та прошарків суспільства.

3. Підходи до впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в світі різняться через особливості правового поля в країні, зокрема бюджетного процесу, специфіки функціонування головних розпорядників бюджетних коштів тощо. Однак, в будь-якому разі ключовим елементом ГОБ, базисом для змін є гендерний аналіз, який дозволяє побачити і порівняти: яким чином і чому політичні, економічні, соціальні та інші фактори впливають на жінок та чоловіків. Найпоширенішими методами гендерного аналізу є: гендерно-диференційована статистика, бенчмаркінг, аналіз гендерного впливу, методика трьох „Р» («ЗР»), 4Р, Гарвардський метод аналізу, ієрархія потреб Лонгве та інші. Вибір методики залежить від предмету дослідження, типу даних, необхідних для гендерного аналізу тощо. Результати, отримані за наслідками гендерного аналізу бюджетних програм, лягають в основу управлінських рішень та визначають політику держави.

4. Основоположним для української практики став австрійський підхід «7 кроків гендерного бюджетування». Водночас, аналіз світового досвіду з впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування дає можливість запозичити інші успішні методики, адаптувавши їх до

національних умов. Зокрема, заслуговує уваги практика Андалузії з її унікальною G+-методологією, завдяки якій провінції вдалося провести інвентаризацію бюджетних програм з урахуванням їх пріоритетності та гендерної чутливості. Отже, гендерна рівність є запорукою процвітання та розвитку демократії. Інструменти для досягнення такого стану суспільства різняться по країнах, проте в основі всіх підходів лежить справедливий підхід до місця і ролі особистостей жінки і чоловіка, рівних у правах, свободах, обов'язках, можливостях і відповідальності.

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правові аспекти вітчизняного гендерно-орієнтованого бюджетування

Україна має міцну правову базу щодо засад гендерної рівності. Серед основних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію жінками і чоловіками рівних прав і можливостей, є Конституція України. Так, згідно з частинами першою, другою статті 24 Основного Закону України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом: не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [29].

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод.

Наріжним нормативно-правовим актом, спрямованим на розвиток вказаних положень Конституції, є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Норма Закону ідентифікує

сутність гендерної рівності, не лише як рівний правовий статус жінок і чоловіків, але й рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Більше того, стаття 4 Закону передбачає проведення гендерно-правової експертизи чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів. Це дає підстави для проведення гендерного аналізу бюджету і бюджетних програм [40].

На виконання зазначеного Закону України була розроблена та затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 229-р від 05.04.2017 концепція Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2023 року [47].

Незважаючи на зазначене, досягнення гендерної рівності є викликом для України. Адже правовий обов'язок та підстави для досягнення гендерного паритету в усіх сферах суспільного життя становлять, насамперед, міжнародні зобов'язання, взяті Україною після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі Угода). Так, розділ V Угоди («Економічне та галузеве співробітництво») визначає не лише рамки співробітництва в галузі управління державними фінансами (стаття 347), а й наголошує на необхідності «забезпечення ... гендерної рівності та недискримінації» (стаття 419) [52].

Окрім цього, країна ратифікувала всі основні міжнародні договори щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків та ліквідації всіх форм дискримінації. Так, Україна є підписантом Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ), Пекінської декларації та Пекінської платформи дій. Хоча КЛДЖ не містить конкретної норми стосовно бюджетів, принципи Конвенції вимагають забезпечення жінкам як формальної, так і фактичної рівності. Натомість у Платформі дій є конкретна згадка про використання бюджетів для поліпшення становища жінок. Так, пункт 345 Розділу VI «Фінансові механізми» Платформи дій містить конкретне посилання на ГОБ: «Для поліпшення становища жінок

фінансових і людських ресурсів завжди не вистачало. Цим пояснюються ті скромні успіхи, які досягнуті сьогодні у здійсненні Найробіських перспективних стратегій в галузі поліпшення становища жінок [34].

Повне та ефективне здійснення Платформи дій, включаючи відповідні зобов'язання, взяті на попередніх зустрічах на вищому рівні та конференціях Організації Об'єднаних Націй, вимагатиме політичного зобов'язання надати людські та фінансові ресурси для розширення прав та можливостей жінок. Це вимагатиме врахування гендерної проблематики в бюджетних рішеннях щодо політики й програм, а також адекватного фінансування спеціальних програм для забезпечення рівності між жінками та чоловіками. Для здійснення Платформи дій необхідно буде визначити та мобілізувати кошти з усіх джерел та по всіх секторах. Можливо, треба буде змінити політику та перерозподілити ресурси в рамках програм і між програмами, але деякі зміни у політиці необов'язково спричинять фінансові наслідки. Може також знадобитися мобілізація додаткових ресурсів як державного, так і приватного сектора, зокрема ресурсів із цілком нових джерел фінансування» [28].

Відтак, рівність і забезпечення недискримінації в усіх сферах економічної і суспільної діяльності декларується в державних стратегічних документах. Зокрема, в контексті досягнення Глобальних Цілей Сталого Розвитку Україна визначила конкретні завдання, адаптовані до національних умов, щодо сприяння гендерній рівності [8], а станом на 2017 рік рівень інтеграції гендерної рівності у програмні документи вже становив майже 50 % (див. рис. 2.1) [1].

Високий рівень інтеграції ЦСР (100–75%)	Група 1	ЦСР-1	87%	подолання бідності	
		ЦСР-2	75%	подолання голоду, розвиток сільського господарства	
		ЦСР-7	80%	доступна та чиста енергія	
		ЦСР-8	83%	Гідна праця та економічне зростання	
		ЦСР-13	100%	пом'якшення наслідків зміни клімату	
Середній рівень інтеграції ЦСР (75–50%)	Група 2	ЦСР-4	54%	Якісна освіта	
		ЦСР-9	70%	промисловість, інновації та інфраструктура	
		ЦСР-10	66%	Скорочення нерівності	
		ЦСР-12	68%	відповідальне споживання та виробництво	
		ЦСР-15	65%	Захист та відновлення екосистем суші	
		ЦСР-16	59%	Мир, справедливість та сильні інститути	
		ЦСР-17	53%	партнерство заради сталого розвитку	
Низький рівень інтеграції ЦСР (50–25%)	Група 3	ЦСР-3	43%	Міцне здоров'я і благополуччя	
		ЦСР-5	48%	Гендерна рівність	
		ЦСР-6	38%	чиста вода та належні санітарні умови	
		ЦСР-14	30%	Збереження морських ресурсів	
Найнижчий рівень інтеграції ЦСР (25–0%)	Група 4	ЦСР-11	13%	Сталий розвиток міст громад	

Рис. 2.1. Умовні групи за рівнем інтеграції ЦС в аналізовані державні стратегічні документи

Завдання ЦСР 5.1 зі створення умов для ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчат реалізується через створення ефективної системи запобігання і протидії дискримінації і почасти за рахунок змін у законодавстві для окремих категорій громадян (зміни в законодавстві щодо захисту прав осіб з інвалідністю, зокрема жінок та дітей з інвалідністю) [1]. На виконання даного завдання Урядом схвалено Концепцію Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2023 року.

Завдання ЦСР 5.2 зі зниження рівня гендерно зумовленого і домашнього насильства, забезпечення ефективного запобігання його проявам і вчасної допомоги постраждалим в аналізованих документах передбачено реалізувати через такі заходи політики:

- запобігання домашньому насильству, жорсткому поводженню з дітьми, що вже регламентовано законодавчо – прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;

- створення ефективної системи запобігання і протидії домашньому насильству, підвищення якості надання допомоги жертвам домашнього насильства;
- створення і забезпечення функціонування з урахуванням гендерно-орієнтованого підходу, необхідності запобігати насильству і дискримінації ресурсно-інформаційного центру для узагальнення й поширення технологій і досвіду соціальної роботи з дітьми з груп ризику (діти із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які не отримують належного батьківського піклування, безпритульні і бездоглядні діти) [1].

Реалізацію завдання ЦСР 5.4 із забезпечення рівних можливостей представництва на вищих рівнях ухвалення рішень у політичному і суспільному житті передбачено Національною стратегією у сфері прав людини (до 2023 року), серед завдань якої – «рівних прав забезпечити рівні права і можливості жінок і чоловіків в усіх сферах життя суспільства». Також задекларовано принцип забезпечення гендерної рівності, зокрема під час ухвалення і виконання політичних, стратегічних, організаційних та оперативних рішень, а також зменшення вразливості й захисту працівників органів державного управління, які перебувають у групі ризику.

Завдання ЦСР 5.6 із розширення економічних можливостей жінок передбачається вирішити через сприяння забезпеченню гендерно рівної оплати праці в усіх сферах економічної діяльності шляхом посилення державного і громадського контролю, поступового запровадження гендерних квот на державних підприємствах.

На вирішення питання з розширення економічної спроможності жінок спрямовано також Експортну стратегію України: запропонована Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017-2023 років (проект), у якій ідеться про пріоритетну участь малих і середніх підприємств під керівництвом жінок у програмах з нарощування потенціалу. Опосередковано на вирішення цього завдання вплине

реалізація Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2023 року, відповідно до якої визначено завдання з відновлення роботи закритих у попередні роки дошкільних навчальних закладів, розширення їх мережі до повного задоволення потреб населення; стовідсоткове охоплення обов'язковою дошкільною освітою дітей старшого дошкільного віку через урізноманітнення форм її здобуття, що сприятиме, своєю чергою, збільшенню рівня зайнятості жінок віком 25-44 роки, які мають дітей віком 3-5 років [1].

Безпосередньо гендерно-орієнтоване бюджетування, як складова гендерного мейнстрімінгу, на сьогодні є частиною реформи публічних фінансів в Україні. Підґрунтям здійснення заходів щодо імплементації ГОБ виступає Бюджетний кодекс України: згідно із статтею 7 Бюджетного кодексу України бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами, а також максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача.

Окрім того, соціальну спрямованість бюджету засвідчує стаття 20 Бюджетного кодексу України, що офіційно утверджує програмно-цільовий метод у бюджетному процесі, як метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу [3].

Старт впровадженню гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні було покладено Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2023 роки, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України № 142-р від 08.02.2017 [48], в рамках реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України № 5 від 12.01.2015 [46], Стратегії реформування

державного управління України на 2016-2020 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 474 від 24.06.2016 [20].

Так, схвалена Урядом Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2023 роки (розпорядження КМУ від 08.02.2017 № 142-р) розглядає гендерно-орієнтоване бюджетування як засіб перетворення програмно-цільового методу на дієвий інструмент для прийняття ефективних управлінських рішень та ефективного використання державних коштів. Завдяки інтеграції гендерно-орієнтованого підходу у бюджетний процес передбачається підвищення ефективності та якості наданих державних послуг з урахуванням потреб соціальних груп, у тому числі за гендерною ознакою, посилення підзвітності розпорядників бюджетних коштів та прозорості бюджету [48].

Окрім того, запровадження гендерно-орієнтованого підходу в рамках реформування програмно-цільового методу допомагає скоординувати результативні показники із стратегічними цілями головних розпорядників бюджетних коштів та видами державних послуг, що у підсумку є запорукою посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів у бюджетному процесі [48].

Гендерно-орієнтоване бюджетування згадується у вищезазначеній стратегії і в контексті реалізації реформи децентралізації. Так, застосування елементів гендерно-орієнтованого підходу визначено як сучасні методи управління фінансами, які стимулюватимуть підвищення фінансової спроможності територіальних громад до рівня їх здатності досягати цілей сталого місцевого розвитку на принципах субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності [48].

Завдяки спрямуванню видатків місцевих бюджетів крізь призму гендеру очікується не лише розширення доступності публічних послуг у зв'язку із секторальною децентралізацією у сфері освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення, але й підвищення якості та зниження вартості таких послуг з урахуванням реальних потреб соціальних груп, у

тому числі за гендерною ознакою, а отже підвищення ефективності та результативності проведених видатків [48].

Планом заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2023 роки, затвердженим розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 24.05.2017 № 415-р, визначено конкретні заходи провадження реформи, строки їх виконання та відповідальних виконавців. Зокрема, Міністерство фінансів України визначено відповідальним за «удосконалення системи результативних показників для чіткого відображення рівня досягнення стратегічних цілей та задоволення потреб отримувачів державних послуг, у тому числі шляхом запровадження гендерно-орієнтованого підходу», а на галузеві міністерства покладено обов'язок забезпечити «оптимізацію типових переліків бюджетних програм місцевих бюджетів та удосконалення системи результативних показників, зокрема шляхом запровадження гендерно-орієнтованого підходу» [42].

В практичній площині реалізація задекларованих та нормативно закріплених намірів забезпечення гендерного паритету знайшла своє відображення в Основних напрямках бюджетної політики на 2018-2023 роки, схваленими розпорядженням Кабінету Міністрів України № 411-р від 14.06.2017. Так, в частині реформування державних фінансів зазначеним документом передбачено дотримання головними розпорядниками бюджетних коштів принципу забезпечення рівних гендерних прав і можливостей під час формування бюджетних показників [35].

Усвідомлення важливості гендерного бюджетування в Україні пов'язано з проведенням різноманітних гендерних бюджетних ініціатив – гендерного аналізу міського бюджету м. Харкова, бюджетів Черкаської, Херсонської, Полтавської та інших областей, співпраці з міжнародними організаціями гендерного орієнтування тощо. Реалізацією спільних програм і пілотних проектів доведено доцільність застосування в

бюджетній політиці гендерного компонента та створено передумови інтегрування гендерної складової в бюджетний процес.

З 2011 року в Україні розпочато процес втілення гендерного аспекту в бюджети та програми. За ініціативою Міністерства фінансів України Представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в рамках реалізації пілотного проекту «Гендерне бюджетування на місцевому рівні» (2011-2012 роки) коштом Шведського агентства з питань міжнародного співробітництва та розвитку (SIDA) визначені теоретико-методологічні засади гендерного бюджетування, зокрема завдяки гендерному аналізу бюджетів вибраних обласних програм, а саме програм щодо молоді та освіти в Івано-Франківській області та програми щодо фізичної культури та спорту в Луганській області, розроблені рекомендації та наведені інструменти упровадження гендерної складової на обласному рівні.

Для збільшення обсягу і підвищення ефективності використання донорської допомоги та національних ресурсів на виконання національних зобов'язань із гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок з 2012 по 2015 роки Структурою «ООН-Жінки» здійснена програма «Підвищення відповідальності щодо фінансування гендерної рівності».

Інституалізація ГОБ в Україні сьогодні здійснюється і завдяки реалізації на урядовому рівні Проекту «Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні», що відбувається за ініціативи та у співпраці з Міністерством фінансів України, за фінансової підтримки Уряду Швеції. Здобутком Проекту має стати інтегрування середньострокового бюджетування з урахуванням принципів гендерного аспекту як аналітичної категорії, що посилює результати бюджетної політики в контексті управління фінансовими ресурсами. З цією метою Проект зорієнтований на розбудову спроможності органів влади, насамперед, Міністерства фінансів України, як головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної фінансової та бюджетної політики, стосовно поглиблення

розуміння і зацікавленості у впровадженні гендерно-орієнтованого бюджетування. В цьому контексті має місце нормативна колізія, оскільки Положення про Міністерство фінансів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375, не містить завдань і функцій, що стосуються методологічного забезпечення гендерно-орієнтованого бюджетування [43].

З 2014 року діяльність Проекту була зосереджена виключно на пілотній роботі: з обраними профільними міністерствами (Міністерство освіти України, Міністерство соціальної політики України та Міністерство молоді та спорту України) та областями, а починаючи з 2017 року гендерно-орієнтоване бюджетування інтегрується у всі сфери та на всіх рівнях влади: до впровадження долучаються всі галузеві міністерства та всі області, а також розпочинається робота в містах обласного значення, районах, об'єднаних територіальних громадах, з метою забезпечити до кінця 2020 року спроможність всіх головних розпорядників бюджетних коштів працювати із гендерно-орієнтованим бюджетуванням [9].

Перші досягнення цієї реформи викладені Міністерством фінансів України в публікації «Гендерний бюджетний аналіз програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів».

Спільним напрацюванням Проекту «ООН Жінки» в Україні, Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, міжнародних та національних експертів з питань гендерної рівності та гендерного бюджетування став посібник для працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування «Гендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції гендерної рівності» [28].

З метою уніфікації підходів щодо впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування на всіх рівнях Міністерством фінансів України за технічної підтримки Проекту вже розроблено Методологічні рекомендації для головних розпорядників бюджетних коштів, що є свідченням інституалізації ГОБ на державному рівні [9].

Отже, незважаючи на те, що на даний час бюджетна політика держави є гендерно-нейтральною, тобто орієнтованою на все населення, що рівною мірою впливає на всі групи жінок та чоловіків, правові та стратегічні документи містять норми, що прямо чи опосередковано зауважують необхідність впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування, а відтак формують потужну правову базу для імплементації ГОБ. Крім того, введення гендерної компоненти до формування та виконання бюджету супроводжується широкомасштабною аналітичною роботою державних службовців, депутатів, національних, міжнародних експертів тощо, що вже знаходить своє відображення в свідченнях інституалізації ГОБ в Україні.

2.2. Апробація методології гендерно-орієнтованого бюджетування

Впровадження гендерного підходу в державне управління в Україні, з огляду на свою специфіку, є поетапним. Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні поки не набуло загальнодержавних масштабів попри численні переваги його застосування. До недавнього часу гендерний підхід втілювався в бюджетний процес в рамках місцевих ініціатив чи міжнародних проєктів. Правового обов'язку застосовувати гендерно-орієнтоване бюджетування всім головним розпорядникам бюджетних коштів в Україні немає. Уніфіковані підходи до його впровадження ще розробляються Міністерством фінансів України за технічної підтримки Проєкту «Гендерне бюджетування в Україні» на основі результатів їх спільної пілотної роботи.

З метою апробації методології ГОБ та розроблення пропозицій щодо її удосконалення проведемо гендерний аналіз бюджетної програми КПКВК 2501130 «Одноразові виплати жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня», інвалідам і непрацюючим малозабезпеченим особам та особам, які постраждали від торгівлі людьми», головним

розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем якої визначено Міністерство соціальної політики України.

Відповідно до статті 20 Бюджетного кодексу України бюджетні програми реалізуються в рамках програмно-цільового методу у бюджетному процесі на підставі паспортів бюджетних програм та з використанням результативних показників. У 2015 році паспорт бюджетної програми 2501130 «Одноразові виплати жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня», інвалідам і непрацюючим малозабезпеченим особам та особам, які постраждали від торгівлі людьми» затверджено спільним наказом Міністерства соціальної політики України і Міністерства фінансів України від 12.02.2015 № 177/115 (у редакції наказу Міністерства соціальної політики України і Міністерства фінансів України від 22.09.2015 № 952/805) [30].

Обсяг бюджетних призначень, передбачений Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» на виконання заходів програми складав 71 904,2 тис. грн., у тому числі загального фонду – 68 789,7 тис. грн. (95,7 %), спеціального фонду – 3 114,5 тис. грн. (4,3 %) [30].

У 2016 році паспорт бюджетної програми «Одноразові виплати жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня», інвалідам і непрацюючим малозабезпеченим особам та особам, які постраждали від торгівлі людьми» затверджено спільним наказом Міністерства соціальної політики України і Міністерства фінансів України від 15.02.2016 № 119/90 (у редакції наказу Міністерства соціальної політики України і Міністерства фінансів України від 29.12.2016 № 1657/1206 [30].

Обсяг бюджетних призначень, передбачений Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» на виконання заходів програми складав 41 245,5 тис. грн., у тому числі загального фонду – 37 532,5 тис. грн. (91,0 %), спеціального фонду - 3 713,0 тис. грн. (9,0 %) [30].

Постановою Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 № 256 «Деякі питання використання коштів державного бюджету для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення» назва програми змінена на «Заходи із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення».

Мета бюджетної програми: виплата встановлених законодавством одноразових допомог та винагород особам з інвалідністю, непрацюючим малозабезпеченим особам, жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня», особам, які постраждали від торгівлі людьми, постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам.

Завдання бюджетної програми:

1. забезпечити виплату одноразової винагороди жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня»;
2. забезпечити виплату одноразової матеріальної допомоги особам з інвалідністю;
3. забезпечити виплату одноразової матеріальної допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам;
4. забезпечити виплату одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
5. забезпечити виплату одноразової грошової допомоги постраждалим і внутрішньо переміщеним особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, що спричинені соціальним становищем, внаслідок яких особа частково або повністю не має здатності (не набула здатності або втратила її) чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя і брати участь у суспільному житті (далі – постраждала чи внутрішньо переміщена особа) за рахунок коштів, що надійшли в національній та іноземній валюті Мінсоцполітики від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів як благодійна пожертва, гуманітарна допомога, гранти та дарунки [30].

Виконання поставлених завдань характеризують результативні показники: затрат (9 позицій), продукту (10 позицій), ефективності (1 позиція) та якості (6 позицій), отримані з використанням таких інформаційних джерел:

- укази Президента України;
- постанови КМУ;
- звіти про використання бюджетних коштів;
- дані управлінського обліку;
- розрахунок;
- рішення Мінсоцполітики;
- дані ДП «Інформаційно-обчислювальний центр Мінсоцполітики».

У ході аналізу з'ясовано, що паспорт бюджетної програми на рівні мети, завдань і результативних показників не містить гендерного компоненту.

Для проведення гендерного бюджетного аналізу програми було обрано два напрями використання бюджетних коштів – виплати одноразової матеріальної допомоги особам з інвалідністю та непрацюючим малозабезпеченим особам у 2015-2016 роках.

Відповідно до законодавства допомога виплачується регіональними та районними органами соціального захисту населення у разі тривалої хвороби, смерті близьких родичів (одного з подружжя, батьків, дітей), стихійного лиха та інших особливих обставин особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю та непрацюючим малозабезпеченим особам, які отримують пенсію та/або державну соціальну допомогу відповідно до Законів України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» і «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», якщо розмір таких виплат у місяці, що передує місяцю звернення, не перевищує двох прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працездатність. При цьому розмір пенсії та державної соціальної допомоги на місяць визначається з

урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством [19].

Непрацюючим малозабезпеченим особам допомога надається на підставі особистої заяви, особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю – на підставі особистої заяви або заяви одного з батьків, опікуна чи піклувальника (законного представника), поданої регіональному або районному органу соціального захисту населення [19].

Допомога надається регіональними або районними органами соціального захисту населення один раз на рік у розмірі 50 відсотків установленого законом на дату звернення прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Рішення про надання або відмову в наданні допомоги приймається комісією, утвореною у відповідному органі соціального захисту населення, та оформляється протоколом [19].

Аналіз бюджетних видатків, передбачених за бюджетною програмою 2501130, здійснювався крізь призму потреби (запиту) та фактичних виплат одноразової матеріальної допомоги окремо для непрацюючих малозабезпечених осіб та осіб з інвалідністю.

Отже, дослідивши дані щодо виплати одноразової матеріальної допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам, очевидним є переважання жінок в такій соціально-вразливій групі як малозабезпечені непрацюючі особи. Так, у 2015 році до органів соціального захисту населення звернулись за матеріальною допомогою 17 279 осіб, з них жінок 12 097 осіб або 70,0 % від загальної чисельності заявників та чоловіків 5 182 осіб або 30,0 % заявників.

Дослідження показало, що найбільш вразливою віковою групою як для жінок, так і для чоловіків є вікова категорія від 61 року: 9 272 жінок, що складає 76,6 % від загальної кількості жінок, які перебувають на обліку, та 3 956 чоловіків, що становить 76,3 % від загальної кількості чоловіків, які звернулись за матеріальною допомогою. Наступною за чисельністю

віковою групою є особи віком 46-60 років, де в загальній структурі жінки займають 19,8 %, чоловіки 20,1 %. Ці дані свідчать, що вікове маркування проблеми є однаково актуальним як для жінок, так і для чоловіків. Водночас, в цілому проблема малозабезпеченості та безробіття більш гостро постає серед жінок. Зі збільшенням у 2016 році загальної чисельності малозабезпечених непрацюючих осіб, як жінок так і чоловіків, динаміка зміни чисельності отримувачів за віком зберігається.

Проблема малозабезпеченості має свою територіальну особливість. Зокрема, в ході аналізу було виявлено, що саме мешканці сільських населених пунктів найбільше потребують матеріальної підтримки з боку держави. Так, у 2015 році серед непрацюючих малозабезпечених чоловіків жителі міст майже в чотири рази менше звертались за допомогою, ніж мешканці сіл (див. табл. 2.1). У 2016 році тенденція дещо змінилася: кількість звернень від представників міст зросла з 18,3 % до 23,7 %, проте в цілому перевага лишилась за мешканцями сіл (81,7 % та 76,3 %) (див. табл. 2.1).

Менший розрив у територіальному представництві звернень серед жінок: у 2015 році структура звернень на 30 % була представлена містами та на 70 % селами, у 2016 році – майже на 39 % містами та на 61 % селами. Однак, як серед чоловіків, так і серед жінок у 2016 році відбулося незначне зростання чисельності мешканців міст, які стали на облік задля отримання одноразової матеріальної допомоги, що в цілому на структурі представництва майже не відобразилося.

Таблиця 2.1. Дані щодо непрацюючих осіб, які потребують одноразової мат. допомоги, за статтю та місцем проживання [30].

Стать	2015					2016				
	Всього	Місто		Село		Всього	Місто		Село	
жінки	12 097	571	9,5	526	0,5	17 025	573	8,6	10 452	1,4
чоловіки	5 182	46	8,3	236	81,7	7 344	742	23,7	5 602	6,3

У зв'язку з обмеженістю фінансових ресурсів та здійсненням видатків на реалізацію бюджетних програм та заходів, які є більш пріоритетними в державному бюджеті, фінансування даного напрямку використання бюджетних коштів з року в рік є недостатнім. У 2015 році обсяг видатків становив лише 5,7 % від загального обсягу фінансування, передбаченого за бюджетною програмою КПКВК 2501130 [30]. Як результат, у 2015 році одноразову матеріальну допомогу отримали 5 035 жінок, що складає менше половини (41,6 %) від тих жінок, які перебували на обліку в органах соціального захисту населення, а серед чоловіків зазначена частка становила – 30,3 %. Подібна ситуація була і в 2016 році, коли бюджетними коштами вдалося забезпечити 43,5 % від потреби жінок та лише 29,0 % від потреби чоловіків, що на 1,0 % менше, ніж у попередньому році. Разом з тим, варто звернути увагу на той факт, що жінки із сільських населених пунктів переважали кількісно на обліку, порівняно із жінками з міст, однак більше виплат отримали саме жінки, які проживають у містах. Так, у 2015 році, жінки з міст отримали 78,4 % від потреби, а жінки з сільської місцевості лише 26,2 % від тих, які перебували на обліку. Така ж ситуація і по виплатах чоловікам: в містах отримали допомогу 80,1 %, а в сільській місцевості лише 19,2 % від тих, хто перебував на обліку.

В цілому у 2015 році одноразову матеріальну допомогу отримали 6 753 непрацюючих малозабезпечених осіб, що перевищує плановий показник, затверджений у паспорті бюджетної програми, на 3 787 осіб. Середній розмір одноразової матеріальної допомоги на 1 непрацюючу малозабезпечену особу становив 495,3 грн. Загальні видатки на виплату допомоги жінкам в 2015 році становили 2 508,2 тис грн., з них для жінок з міст – 1 355,4 тис грн., для жінок з сільської місцевості – 1 152,9 тис грн., що складає 54,0 % та 46,0 % відповідно. У чоловіків ситуація дещо інша, чоловіки з сільської місцевості отримали 52,9 % від обсягу видатків на чоловіків, а чоловіки з міст – 47,2 %. Однак, якщо порівняти з кількістю

чоловіків, які перебувають на обліку, то побачимо дисбаланс у видатках. Наприклад, 81,7 % чоловіків з сільської місцевості перебувають на обліку для отримання матеріальної допомоги, проте загальний обсяг видатків на чоловіків із сільської місцевості складає 52,9 % (див. табл. 2.2). Подібна ситуація спостерігається і серед жінок із сільської місцевості.

*Таблиця 2.2. Порівняльна таблиця
рівня задоволеності потреби та обсягу допомоги в розрізі статті
та місця проживання за 2015 рік, % [30]*

Користувачі	% на обліку	% задоволення потреби	обсяг допомоги, %
жінки місто	29,5	78,4	54,0
жінки село	70,5	26,2	46,0
<i>Всього жінки</i>	<i>70,0</i>	<i>41,6</i>	<i>75,2</i>
чоловіки місто	18,3	80,1	47,2
чоловіки село	81,7	19,2	52,9
<i>Всього чоловіки</i>	<i>30,0</i>	<i>30,3</i>	<i>24,8</i>

Іншим напрямом бюджетної програми, який підлягає гендерному аналізу, є виплата одноразової матеріальної допомоги особам з інвалідністю. Так, згідно з паспортом бюджетної програми на 2015 рік передбачалась виплата одноразової матеріальної допомоги для 12 016 осіб на загальну суму видатків 5 764,1 тис грн. Чисельність осіб з інвалідністю, яким у 2015 році надана одноразова матеріальна допомога, перевищує показник, затверджений у паспорті бюджетної програми, у зв'язку зі збільшенням видатків на даний напрям залежно від додаткової потреби регіонів та в межах економії бюджетних коштів з виплати одноразової винагороди жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-Героїня». У 2016 році паспортом програми передбачалось надання

матеріальної допомоги 3 008 особам, фактично було надано допомогу більшій кількості – 4 738 особам [30].

Аналіз статевої структури отримувачів засвідчує переважання жінок, подібно до виплати аналогічної допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам. Так, у 2015 році на обліку в органах соціального захисту населення для отримання допомоги перебувало 57,3 % жінок та 42,7 % чоловіків.

Подібна ситуація спостерігалась і в 2016 році, частка жінок дещо збільшилась і становила 58,7 %, а чоловіків – 41,3 %. У той же час, осіб з інвалідністю серед чоловіків значно більше ніж серед жінок, тому можна припустити, що жінки з інвалідністю частіше перебувають в скрутному матеріальному становищі, ніж чоловіки з інвалідністю, а відтак частіше потребують підтримки з боку держави. Аналіз інформації щодо осіб з інвалідністю, які потребували виплати матеріальної допомоги (перебували на обліку) в 2015-2016 роках за місцем проживання, засвідчує переважання чоловіків серед мешканців сільської місцевості та жінок серед міських отримувачів такої допомоги. На підставі отриманих даних можна припустити, що в сільській місцевості чоловіки з інвалідністю частіше стикаються з проблемою працевлаштування, ніж жінки.

Аналіз вікової структури потенційних отримувачів допомоги засвідчує, що на облік в органи соціального захисту населення для отримання виплати найчастіше стають жінки віком від 46 років і старші (46-60 років – 58,2 %, від 61 року – 61,2 %), натомість значно молодші чоловіки – 16-35 років (52 %). В цілому матеріальної допомоги найбільше потребують чоловіки та жінки з інвалідністю в такій віковій групі, як 61 і старше.

Водночас неоднаковим є представництво жінок в одній віковій групі за місцем проживання. Так, серед жінок у віковій групі 61 і старше років більше міських жительок, ніж з сільської місцевості: співвідношення складає 64,7 % до 35,3 % відповідно. У 2016 році кількість жінок з

інвалідністю з сільської місцевості зменшилася, і становила 31,6 % при одночасному збільшенні у структурі представниць із міст. В інших вікових групах спостерігається приблизно однакове співвідношення. Серед чоловіків в усіх вікових групах переважають жителі сільської місцевості, окрім категорії 61 і старше, де у 2015 році має місце різниця на користь мешканців міст в майже 5,0 %, а в 2016 році -11,2 %.

Ситуація із рівнем забезпечення фінансовим ресурсом потреби у виплатах особам з інвалідністю є аналогічною до забезпеченості виплат непрацюючим малозабезпеченим особам. У зв'язку з недостатністю коштів державного бюджету не всі, хто має право та бажання отримати матеріальну допомогу, фактично її отримують. Так, в 2015 році відсоток задоволеності потреби є найвищим серед осіб з інвалідністю, які проживають в місті – 79,4 % та 77,7 % відповідно. В цілому ж рівень задоволеності потреби жінок складає 74,0 %, чоловіків – 72,4%. У 2016 році рівень задоволеності потреби значно нижчий, однак зберігається тенденція щодо вищого рівня задоволеності чоловіків та жінок, які проживають в місті.

Середній розмір одноразової матеріальної допомоги на одну особу з інвалідністю у 2016 році становив 559,4 грн. (у 2015 році – 479,7 грн.). У 2015 році обсяг видатків на виплату допомоги жінкам становив 58,4 % від загального обсягу допомоги, чоловікам – 41,6 %, а в 2016 році жінкам – 76,1 % від загального обсягу допомоги, чоловікам – 23,9 %. Варто звернути увагу, що відсоток жінок, які перебували на обліку в 2015 році, складав 57,3 %, а обсяг видатків на виплату жінкам – 58,4 %, чоловіків – 42,7 % від загальної кількості тих, хто перебував на обліку, обсяг видатків на виплати для чоловіків в 2015 році складав 41,6 %. Однак, у 2016 році ситуація значно змінюється, жінок на обліку перебувало – 58,7% від загальної кількості, а обсяг допомоги складав – 76,1% від загального обсягу, чоловіків на обліку зареєстровано 41,3%, а обсяг допомоги майже вдвічі менший – 23,9% від загального обсягу допомоги.

На підставі проведеного гендерного аналізу бюджетної програми КПКВК 2501130 з метою посилення гендерної рівності рекомендуємо:

Внести зміни до паспорта бюджетної програми, включивши гендерний компонент до результативних показників, зокрема:

- показник продукту викласти в наступній редакції: «Чисельність непрацюючих малозабезпечених жінок та чоловіків, яким надана одноразова матеріальна допомога»;
- показник продукту викласти в наступній редакції: «Чисельність осіб з інвалідністю (жінок та чоловіків), яким надана одноразова матеріальна допомога»;
- показник якості викласти в наступній редакції: «Рівень забезпечення одноразовою матеріальною допомогою жінок та чоловіків з інвалідністю, які звернулися у поточному році»;
- показник якості викласти в наступній редакції: «Рівень забезпечення одноразовою матеріальною допомогою непрацюючих малозабезпечених осіб (жінок та чоловіків), які звернулися у поточному році».

Включити розподілені за статтю дані в адміністративну звітність, зокрема до:

- звіту (виплат) перерахування одноразової матеріальної допомоги особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю та непрацюючим малозабезпеченим особам та Реєстру виплат (перерахування) одноразової матеріальної допомоги особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю та непрацюючим малозабезпеченим особам, затверджених наказом Мінсоцполітики «Про затвердження форм документів для надання одноразової матеріальної допомоги особам з інвалідністю та непрацюючим малозабезпеченим особам» від 18.07.2011 № 438;

- звіту за бюджетною програмою КПКВК 2501130 «Заходи із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення».

Отже, результати гендерного аналізу напряму «виплата одноразової матеріальної допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам» в межах бюджетної програми КПКВК 2501130 наглядно показують «жіноче обличчя» малозабезпеченості, оскільки впродовж 2015-2016 років саме жінки, при чому переважно із сільської місцевості, найчастіше ставали на облік в органи соціального захисту населення для отримання допомоги від держави. Водночас, отримують саму виплату частіше мешканці міст. Це дає підстави для припущень, що соціальні допомоги є менш доступні населенню сільської місцевості, зокрема через слабку інформаційну кампанію та обмежену мобільність (приїхати до міста та подати документи). Тобто, не все населення України має однакові можливості реалізувати свої права, передбачені законодавством.

На підставі гендерного аналізу напряму «виплата одноразової матеріальної допомоги особам з інвалідністю» в межах бюджетної програми КПКВК 2501130 можна стверджувати, що матеріальної підтримки з боку держави більше потребують жінки, хоча різниця у представництві не така разюча, як серед непрацюючих малозабезпечених. Окрім цього, за допомогою здебільшого звертається населення у віці 50-60 років і старше, що дає підстави припускати про матеріальну скруту та труднощі з працевлаштуванням осіб з інвалідністю. Серед жінок-заявниць переважають жительки міст, серед чоловіків – жителі сільських населених пунктів.

В цілому аналіз стану фінансування виплат одноразової матеріальної допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам та особам з інвалідністю ставить під сумнів доцільність існування таких напрямів використання бюджетних коштів з огляду на обмеженість фінансових ресурсів, а відтак мізерну забезпеченість потреби. Більше того, виплати

розміром приблизно 500 грн. в сучасних умовах важко назвати державною допомогою для соціально-вразливих категорій громадян (осіб з інвалідністю, непрацюючих малозабезпечених).

2.3. Проблеми впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні

Гендерні перетворення в Україні відбуваються одночасно із загальними процесами реформування, перебудови, оновлення всієї системи її політичного, економічного та соціального життя. Національні особливості прояву та вираження відмінностей жіночих і чоловічих начал історично стримувалися або прискорювалися в розвитку залежно від того, які відносини влади панували в той чи інший період, які ідеологічні та політичні постулати проголошувалися, як розвивалися і вкорінювалися соціальні норми. Однак сьогодні Україна не може розвиватися відокремлено від світового розвитку і світової політичної й гендерної думки.

В рамках європейської інтеграції наша країна створила потужний нормативний базис державної гендерної політики. Незважаючи на це, до питання забезпечення рівних прав та можливостей в українському суспільстві переважно ставляться як до чогось й можливо потрібного, але не першочергового. Такий стан речей породжує ланцюжок проблем у сфері забезпечення гендерної рівності, а відтак і ускладнює впровадження гендерного підходу в бюджетний процес, що формує виклики і українському суспільству, і державі, та вимагає відповідних адекватних дій (див. рис. 2.3).

*Рис. 2.3. Проблеми у впровадженні
гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні*

Відсутність розуміння сутності гендеру, незнання того, як гендер та гендерні відносини побудовано у суспільстві та як їх оцінює Уряд, гальмують процес імплементації задекларованих державою цілей та намірів.

Як наслідок в суспільній свідомості проблема гендерної рівності не актуалізована. Так, за результатами загальнонаціонального соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова, в якому взяли участь понад дві тисячі респондентів віком від 18 років з усіх регіонів України за винятком анексованого Криму та окупованого Донбасу, було виявлено низьку поінформованість населення щодо проблем гендерної нерівності в українському суспільстві, слабе усвідомлення актуальності дискримінації, що має прояв у гендерних стереотипах, які, в свою чергою, обмежують соціальні можливості чоловіків і жінок (див. рис. 2.4).

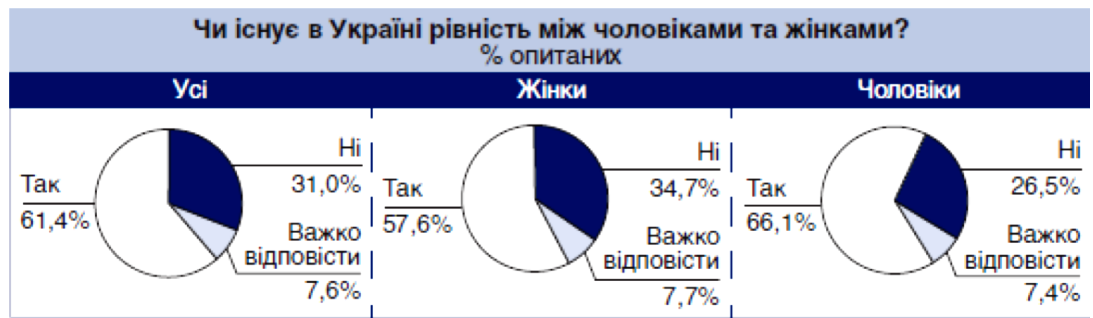

Рис. 2.4. Результати дослідження Центру Разумкова щодо існування рівності між жінками та чоловіками в Україні у 2016 році [5].

Більше того, дослідження виявило, що тема гендерної нерівності у суспільній свідомості перебуває в контексті загальних соціальних проблем. Частка чоловіків, які дали позитивну відповідь на це питання, перевищує частку жінок на 9%. Майже третина (31%) усіх респондентів вважають, що в країні немає рівності між чоловіками та жінками. Такої думки дотримуються 27% чоловіків і 35% жінок [5].

Суспільство виходить на гендерну проблематику переважно через прагнення вирішити інші соціальні питання, серед яких низький рівень життя, загроза високого рівня безробіття і проблеми зайнятості, що пов'язані з порушенням прав працівників, комплексом проблем, з якими стикаються родини в Україні тощо.

Відтак, половина (53%) опитаних вважають, що в країні не існує дискримінації за ознакою статі, і жінки і чоловіки мають рівні права: таку позицію поділяють 58% чоловіків і 48% жінок (див. рис. 2.5).

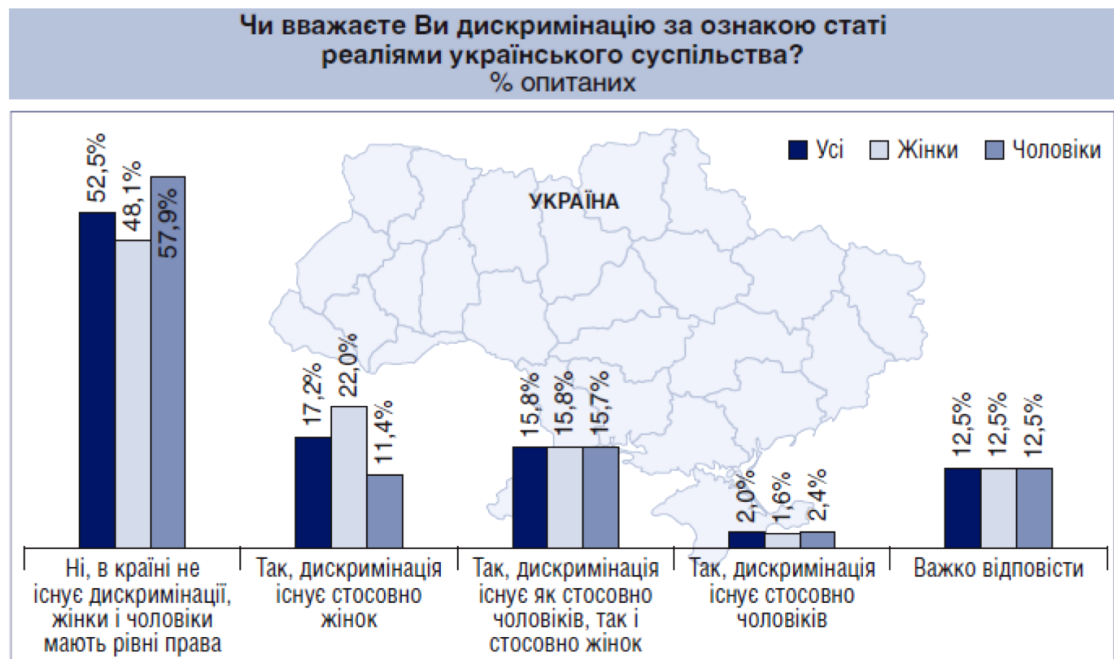

Рис. 2.5. Результати дослідження Центру Разумкова щодо існування дискримінації в Україні у 2016 році [5].

З існуванням дискримінації стосовно обох статей погодились однакові частки опитаних чоловіків і жінок (по 16%). З тезою про існування дискримінації стосовно жінок погодились 22% жінок і в 2 рази менше чоловіків (11%). Лише 2% усіх опитаних (по 2% чоловіків і жінок) вважають, що в країні існує дискримінація стосовно чоловіків [5].

Така картина ілюструє суспільне бачення сутності гендерної проблематики в цілому, що значною мірою обумовлено традиційними гендерними стереотипами та ролями. Адже в культурі кожного суспільства є норми, моделі поведінки, традиції, які передаються від покоління до покоління, уявлення про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, які соціальні ролі їм відігравати.

Більшість пересічних людей вважають, що гендерні відмінності в поведінці, соціальних ролях та особистісних характеристиках спричинені біологічними відмінностями статей, тобто є наслідком того, що закладено природою. Однак, численні наукові дослідження довели, що біологічно

зумовленими є лише кілька ролей: вагітної жінки, матері, дочки, дружини, бабусі тощо – для жінок та генетичного батька, чоловіка, сина тощо – для чоловіків. Усі інші соціальні ролі зумовлені соціально-культурними, а не біологічними чинниками. Іншими словами, доглядати і навчати дітей, прати, прибирати, куховарити, шити, забивати цвяхи, ремонтувати, видобувати вугілля, здійснювати наукові відкриття, піднімати штангу може будь-хто незалежно від біологічної статі. Однак в реальності дуже часто має місце когнітивний дисонанс, коли почуте або побачене не збігається з людськими віруваннями або цінностями. Тому і боротьба з нав'язаними суспільством стереотипами проходить повільно і не завжди успішно.

Оскільки гендерна проблематика сприймається суспільством виключно в рамках соціальної, то бюджетна політика традиційно оцінюється з точки зору гендерної нейтральності, а отже викривлює фактичні обсяги фінансування потреб чоловіків та жінок в українському суспільстві у порівнянні з їх реальними розмірами. На думку вітчизняних урядовців, існуюча незбалансована в гендерному аспекті бюджетна політика однаковою мірою впливає як на чоловіків, так і на жінок, що насправді супроводжується зростанням соціальної нерівності.

Таке поверхнєве розуміння сутності гендеру визначає слабку прихильність до нього владних структур, а отже недостатню пріоритетизацію в державній політиці. Політична воля щодо інтегрування гендерної рівності, продемонстрована політичними лідерами, має бути рушієм для перегляду існуючих гендерних стосунків, а також структур, процесів і політик, що підтримують гендерну нерівність. В Україні поступово впроваджується комплексний гендерний підхід в діяльність органів влади різних рівнів, що передбачає покладення інтересів людей – жінок і чоловіків в основу прийняття будь-яких рішень для забезпечення сталого людського розвитку. В даному контексті особливого значення набуває підтримка гендерного бюджетування на рівні державних

службовців. Причетні до розробки державної політики, посадовці, повинні усвідомлювати відповідальність за справедливість законодавства, політики, програм як для жінок, так і для чоловіків. Для повноцінного виконання цього завдання вони мають бути обізнані з гендерними питаннями та володіти навичками гендерного аналізу.

Оскільки бюджети виражають реальні політичні пріоритети і рішення урядів, а бюджетні рішення завжди є політичними за своєю суттю, то найважливіше для успіху запланованих заходів – це політичні і соціальні умови в країні, де здійснюється гендерне бюджетування. Відсутність політичної волі апріорі ставить під ризик імплементацію гендерного підходу в бюджетний процес як на державному, так і на місцевому рівнях.

Така нерішучість чи навіть обережність урядовців в питаннях, що стосуються гендеру, є дороговартісною для держави з точки зору втрачених можливостей: законодавчі прогалини гальмують поступальний рух України до європейських цінностей та стандартів. Так, палкі дискусії викликали питання гендеру в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Відтак, з метою узгодження положень чинного законодавства України до європейських стандартів та підготовки бази для ратифікації Стамбульської конвенції Україна прийняла Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», однак з поправками, що виключають з тексту поняття «гендер», «гендерні стереотипи» тощо. Визнані світовою спільнотою норми не отримали підтримки представників влади.

Відтак, підвищення інформованості і просвітницька робота з гендерних питань руйнує ілюзії про гендерну нейтральність бюджетів і програм та сприяє підвищенню відповідальності урядів щодо виконання своїх політичних й бюджетних зобов'язань в галузі забезпечення гендерної рівності. Саме тому необхідною передумовою є розуміння населенням гендерних питань і їхнього впливу на бюджети й програми. Цей аспект

включає насамперед роз'яснення національної політики в області гендерної рівності.

Ще однією перешкодою на шляху успішного впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування є відсутність гендерної статистики, що ще більше дезорієнтує в ситуації та унеможливорює виправлення гендерного дисбалансу. Сьогодні брак гендерно дезагредованих статистичних даних не дозволяє повною мірою оцінити відмінності у позиціях чоловіків і жінок в усіх сферах суспільного життя в Україні. До прикладу, органи влади не надають статистичну інформацію щодо статі власників та керівників підприємств чи організацій, а отже, важко оцінити поширеність жіночого бізнесу, тенденції динаміки розподілу чоловіків і жінок на керівних посадах або у складі органів управління організацій та підприємств тощо. При цьому більшість європейських країн застосовують гендерний підхід до статистики підприємницької діяльності, у тому числі для вимірювання активності жінок у бізнесі.

Національна система показників гендерної статистики на даний час включає 115 абсолютних та розрахункових показників, які, за методологією їх визначення (або розрахунку), відповідають європейським та міжнародним статистичним стандартам.

Україна вже тривалий час використовує перелік індикаторів бази даних гендерної статистики Європейської економічної комісії Організації об'єднаних націй (ЄЕК ООН) – із 73 індикаторів здійснюється збирання, розроблення та узагальнення лише 48 індикаторів (66%) [18].

Представлену національну систему показників гендерної статистики Держстат оприлюднює раз на два роки у тематичному збірнику «Жінки і чоловіки в Україні». Крім того, показники із розподілом за статтю широко публікуються і в інших статистичних виданнях, які присвячені окремій галузевій тематиці («Економічна активність населення», «Праця України», «Розподіл постійного населення за статтю та віком», «Населення України», «Соціальні індикатори рівня життя населення» тощо) [18].

Оскільки статистична звітність є своєрідним тлумаченням інформації про економічні, соціальні, демографічні та екологічні явища і процеси, що відбуваються у країні, її регіонах і секторах економіки, то вона надзвичайно важлива для планування та моніторингу державної стратегії вирішення гендерних проблем у різних сферах, запровадження методик гендерного бюджетування та широкомасштабної роботи з підвищення інформованості громадськості із цих питань. Крім цього, додаткові статистичні дані допоможуть повноцінно вимірювати прогрес на шляху досягнення Цілей Сталого Розвитку.

Ще однією перешкодою у впровадженні ГОБ в Україні є недостатня прозорість бюджетного процесу, яка є передумовою результативності гендерно-орієнтованих бюджетів. До бюджетного процесу мають бути залучені рівною мірою жінки і чоловіки, експерти з питань бюджету і гендерної рівності. При цьому участь громадян є обов'язковою умовою, оскільки успіх гендерного бюджетування залежить від учасників процесу, їх цілей і розуміння ситуації, а також від тих заходів, які вони проводять. Окрім цього, бюджет повністю відобразатиме потреби різних груп жінок і чоловіків в разі ефективного співробітництва представників органів державної влади/місцевого самоврядування, зовнішніх експертів та інших зацікавлених сторін. Це в свою чергу, забезпечить посилення громадського контролю за виконанням міжнародних зобов'язань та задекларованих принципів рівності прав та можливостей жінок і чоловіків.

Отже, кожна країна, яка обрала для себе гендерне бюджетування, йде своїм шляхом, враховуючи при цьому політичні, культурні, релігійні особливості свого народу. Повномасштабне запровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні, потребує вирішення проблемних питань, насамперед: актуалізація в суспільстві гендерної проблематики та підвищення розуміння сутності гендера як соціального конструкта, пріоретизація гендерної політики, зокрема в бюджетній сфері, удосконалення статистичної звітності та встановлення вимоги щодо

дезагрегації даних за статтю, а також підвищення прозорості бюджетного процесу, в тому числі через залучення громадськості та зовнішніх експертів тощо.

Узагальнюючи викладене в розділі, отримано такі висновки:

1. Україна має міцну правову базу для впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування. Насамперед, рівність усіх людей в їх правах і можливостях гарантується Конституцією України. Наріжним нормативно-правовим актом, спрямованим на розвиток гендерної рівності, є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», на виконання якого розроблена та реалізується концепція Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2023 року. Водночас, досягнення гендерного паритету є правовим обов'язком держави в рамках інтеграції України з ЄС та наслідком ратифікації основних міжнародних договорів. Україна є підписантом Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ), Пекінської декларації та Пекінської платформи дій. Гендерна рівність декларується в державних стратегічних документах, зокрема, в контексті досягнення Глобальних Цілей Сталого Розвитку.

2. Безпосередньо гендерно-орієнтоване бюджетування, як складова гендерного мейнстримінгу, на сьогодні є частиною реформи публічних фінансів в Україні. Підґрунтям здійснення заходів щодо імплементації ГОБ виступає Бюджетний кодекс України. Водночас поштовх для початку реформи дала Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2023 роки, яка розглядає гендерно-орієнтоване бюджетування як засіб перетворення програмно-цільового методу на дієвий інструмент для прийняття ефективних управлінських рішень та ефективного використання державних коштів. Планом заходів з реалізації даної Стратегії визначено конкретні заходи провадження реформи, строки їх виконання та відповідальних виконавців.

3. В практичній площині реалізація задекларованих та нормативно закріплених намірів щодо впровадження ГОБ знайшла своє відображення в Основних напрямках бюджетної політики на 2017-2023 роки, якими всіх головних розпорядників бюджетних коштів зобов'язано дотримуватися принципу забезпечення рівних гендерних прав і можливостей під час формування бюджетних показників. Попри те, що інституалізація гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні лише набирає обертів, практика впровадження ГОБ уже мала місце в рамках пілотних проектів міжнародних організацій, місцевих бюджетних ініціатив тощо. Більше того, з 2013 року за ініціативи та у співпраці з Міністерством фінансів України, за фінансової підтримки Уряду Швеції в Україні реалізується Проект «Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні». З 2014 року діяльність Проекту була зосереджена виключно на пілотній роботі з обраними профільними міністерствами та областями, починаючи з 2018 року гендерно-орієнтоване бюджетування інтегрується у всі сфери та на всіх рівнях влади. На даний час спільно напрацьована методологія ГОБ перебуває в стадії нормативного закріплення.

4. З метою апробації даної методології в рамках дослідження було проведено гендерний аналіз бюджетної програми КПКВК 2501130 «Одноразові виплати жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня», інвалідам і непрацюючим малозабезпеченим особам та особам, які постраждали від торгівлі людьми», головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем якої визначено Міністерство соціальної політики України. Використання запропонованого підходу дало можливість проаналізувати два напрями використання бюджетних коштів з точки зору ефективності їх використання, достатності відповідно до потреби різних груп жінок та чоловіків та зробити відповідні висновки, що підтверджує дієвість методології.

5. В процесі емпіричного дослідження було виявлено ряд обставин, які можуть заважати та перешкоджати інтеграції ГОБ. Зокрема,

важливою та першочерговою умовою проведення гендерного аналізу є наявність гендерно-дезагрегованих даних. Необхідна статистична база знайде своє практичне застосування лише в сприятливому інституційному середовищі головного розпорядника бюджетних коштів: при сильній політичній волі, розумінні сутності гендера та його ролі в бюджетному процесі, а також за активної участі недержавного сектору. Взаємодія цих факторів може дати синергетичний ефект для імплементації гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні.

РОЗДІЛ 3

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ВІТЧИЗНЯНОГО БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ: ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Шляхи удосконалення методології гендерно-орієнтованого бюджетування

Різноманітність практичних та теоретичних механізмів гендерно-орієнтованого бюджетування дає можливість більш індивідуалізованого підходу до аналізу різних ситуацій і груп, а з другого – штучно ускладнює вибір найпридатнішої методики і зменшує можливість стандартизації.

На нашу думку, важливо шукати, розвивати і застосовувати такі методи, які найбільше відповідають потребам аналізу, базуються на правових категоріях, та ефективність застосування яких доведена.

Так, світовий досвід гендерно-орієнтованого бюджетування та практика пілотної роботи по впровадженню гендерного підходу в бюджетну політику в Україні дають можливість визначити власний механізм ГОБ з адаптованими до українських реалій структурними елементами.

Отже, ми пропонуємо інтегрувати гендерну складову в бюджетний процес через три послідовні етапи (див. рис. 3.1):

Рис. 3.1. Етапи інтеграції гендерної складової в бюджетний процес

Оскільки гендерні відносини пронизують всі сфери життєдіяльності, тому під гендерний аналіз повинні підпадати всі без винятку бюджетні програми всіх головних розпорядників бюджетних коштів.

Завдання гендерного аналізу бюджетних програм – виявити будь-які наслідки програмних заходів для жінок та чоловіків, однак в жодному разі не посилити чи послабити становище когось одного із них. Завдяки такому аналізу ми піддаємо сумніву твердження про те, що будь-хто, незалежно від статі, зазнає однакового впливу від реалізації державної політики, бюджетних програм та програмних заходів. Тобто маємо на меті спростувати наявність в державі гендерно-нейтральної політики, яка за своєю сутністю ігнорує фізичні, соціальні, економічні характеристики і життєвий досвід жінок та чоловіків.

Гендерний аналіз бюджетних програм базується на емпіричних даних, дезагредованих за статтю, та включає в себе три послідовні кроки (див. рис. 3.2):

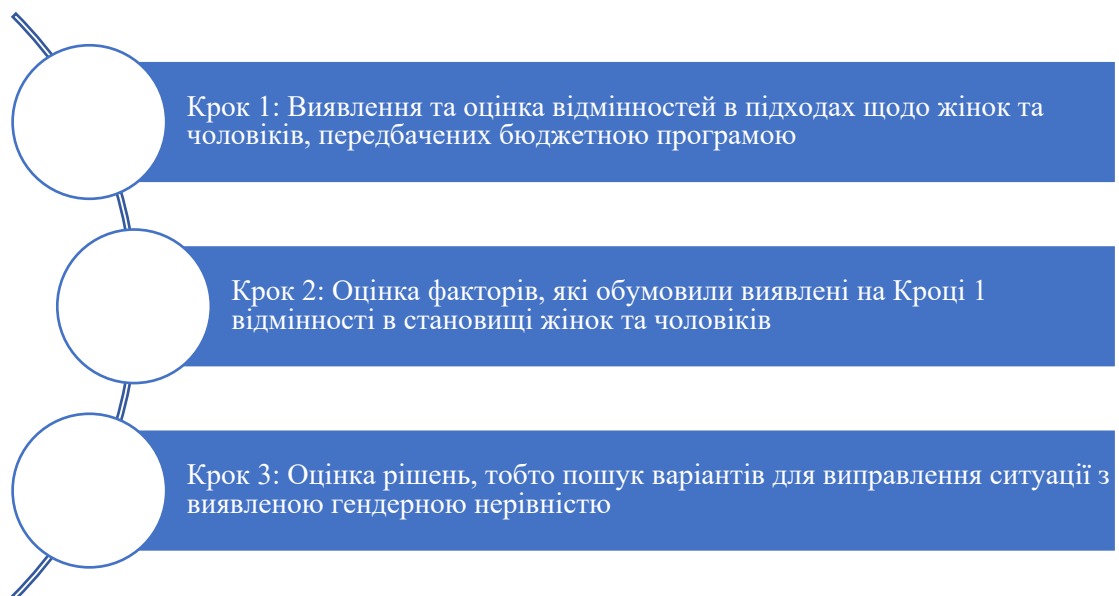

Рис. 3.2. Кроки гендерного аналізу бюджетних програм

На першому кроці ідентифікуємо відмінності між жінками та чоловіками, що прямо чи опосередковано представлені в бюджетних програмах, зокрема в розподілі праці, доступі до ресурсів і благ, а також

контролі над ними, в практичних потребах та можливостях для їх задоволення, в тому числі в правах, обмеженнях тощо.

На стадії виявлення відмінностей може здаватися, що бюджетна програма не несе різноспрямований «гендерний вплив», оскільки гендерна асиметрія не завжди є очевидною. Проте, вона може проявитися в динаміці, тому особливе значення слід надавати гендерно-чутливим індикаторам, які вимірюють зміни в становищі жінок та чоловіків з плином часу.

На другому кроці оцінюємо отриману інформацію про бюджетну програму, з'ясовуємо причини існуючих відмінностей між жінками та чоловіками. Аналіз виявлених в бюджетних програмах гендерних розривів показує:

- як проблема відображається на становищі жінок і чоловіків,
- як наявні гендерні стереотипи впливають на проблему,
- які стратегії використовують жінки та чоловіки для вирішення проблемної ситуації,
- чи посилює проблема гендерну нерівність тощо.

Знайти відповіді на дані запитання досить складно, опираючись лише на досвід державних службовців, оскільки часто такий досвід не передбачає безпосередньої взаємодії з отримувачами державних послуг, особливо коли йдеться про вразливі групи населення. Тому необхідним є застосування спеціальних польових досліджень та консультацій із задіяними групами, здебільшого, з розподілом за статтю, місцем проживання, віком та іншими характеристиками. В разі отримання повноцінних відповідей є можливість сформулювати гендерно-чутливий опис проблеми та виділити специфіку цільових груп.

На третьому кроці оцінюємо рішення щодо виправлення ситуації з виявленою гендерною нерівністю, попередження нових форм нерівності, а також сприяння та просування рівності жінок та чоловіків.

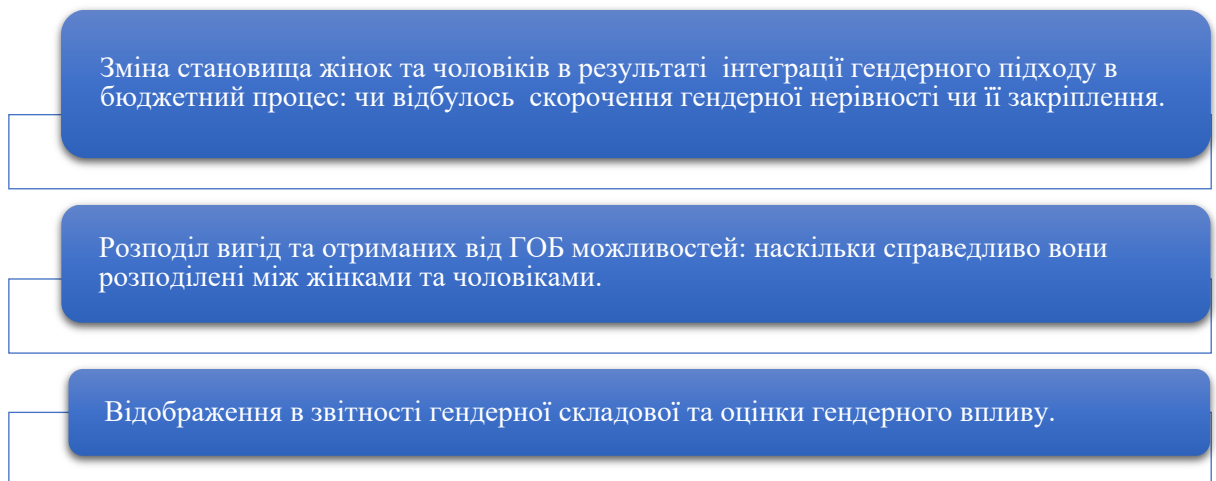
Результати гендерного бюджетного аналізу є основою для гендерно-чутливого бюджетування. Зокрема з урахуванням гендерного підходу головні розпорядники бюджетних коштів:

- складають паспорти бюджетних програм, де визначають гендерно-чутливі стратегічні цілі головного розпорядника, на досягнення яких спрямована реалізація бюджетної програми, відповідно до бюджетного запиту, а для нових бюджетних програм - відповідно до пріоритетів державної політики, визначених програмними (стратегічними) документами економічного і соціального розвитку, формулюють гендерно-чутливі мету, завдання бюджетної програми,
- формують бюджетні запити.
- складають звіти про виконання паспортів бюджетних програм,
- формують інші документи, що використовуються в бюджетному процесі.

При цьому стратегічні цілі головного розпорядника можуть передбачати корегуючі цілі – спрямовані на корегування «гендерної сліпоти» бюджетних документів, та трансформаційні – зорієнтовані на виконання політичних зобов'язань щодо досягнення гендерної рівності.

Показники статей гендерно-орієнтованого бюджету мають бути не самоціллю, а інструментом досягнення гендерної рівності, стан якої можливо виміряти відповідними гендерними індикаторами. Разом з тим важливо пам'ятати, що дезагреговані за статтю показники не є гендерними. Вони набувають такого статусу лише тоді, коли відображають вплив на гендерну рівність. Водночас, бюджетні та гендерні індикатори не можуть розглядатися відокремлено та незалежно один від одного.

Невід'ємною частиною імплементації гендерно-орієнтованого бюджетування є моніторинг, який може включати моніторинг впливу та досягнення поставлених цілей (див. рис. 3.3), а також моніторинг реалізації (див. рис. 3.4).

*Рис. 3.3. Аспекти моніторингу впливу
та досягнення поставлених цілей*

Завдання моніторингу реалізації відслідкувати наскільки сам процес реалізації ГОБ враховує гендерні аспекти, що дасть можливість визначити перешкоди та прогалини на шляху імплементації та скоригувати подальші дії.

Важливо, щоб плани моніторингу впливу та моніторингу реалізації були частиною офіційної документації ГОБ. Ці плани повинні визначати:

- хто відповідальний за моніторинг;
- як інші зацікавлені сторони (наприклад, гендерні експерти) будуть задіяні в процесі моніторингу;
- коли моніторинг буде здійснюватися;
- як будуть документуватися спостереження;
- які застосовуються механізми для оцінки прогресу в імплементації ГОБ (проміжні огляди, зустрічі з цільовою аудиторією, експертами та іншими).

**Моніторинг
реалізації**

Чи був проведений гендерний аналіз даної проблеми, галузі тощо і, яким чином виявлені гендерні розриви були враховані в стратегічних цілях, завданнях, результативних показниках бюджетної програми?

Чи однаково чоловіки та жінки задіяні в процесі прийняття рішень щодо ГОБ?

Чи однакове сприйняття чоловіків та жінок в якості керівників, виконавців, бенефіціарів?

Чи існують постійні стимули для врахування гендерних аспектів (можливості удосконалення знань в області гендерної теорії тощо)?

Чи достатніми є видатки на гендерно чутливі цілі та чи використані вони за цільовим призначенням?

Чи передбачені індикатори для моніторингу та оцінки?

Рис. 3.4. Моніторинг реалізації

Прогрес в досягненні поставлених цілей може бути вимірний відповідними показниками. Показники ефективні, якщо вони:

- динамічні та порівнювані в часі – показники, які заміряються лише одноразово, не дозволяють робити судження про стан розвитку;
- порівнювані з іншими країнами, регіонами або цільовими групами – необхідно мати можливість кількісно та якісно порівнювати результати;
- точні – доцільно визначити такі показники, на які зовнішні фактори справлятимуть найменший вплив;
- репрезентативні – оцінка здійснюється на основі достатньої кількості даних, за якими можливо робити узагальнюючі висновки щодо різних груп (за статтю, віком, соціальним станом, етнічним походженням, місцем проживання тощо).

Можливі джерела таких показників:

- громадські слухання, фокус-групи, інтерв'ю;
- соціологічні або антропологічні дослідження, дані перепису населення, цільові соціологічні обстеження населення, огляди стану ринку праці, дані адміністративної звітності тощо.

Враховуючи, що Державна служба статистики України здійснює періодичні статистичні спостереження, в тому числі обстеження домогосподарств, в існуючу анкету доцільно включити питання щодо становища жінок і чоловіків, зокрема за статтю про:

- рівень доходів,
- освіти,
- відвідуваність навчальних закладів,
- доступ до медичних послуг,
- доступність кредитних ресурсів та послуг щодо сприяння зайнятості,
- доступність комунальних послуг,
- участь в громадській та політичній діяльності,
- проблеми насильства в сім'ї,
- доступність інших державних послуг, в тому числі соціального захисту,
- питання батьківства, материнства, дитинства тощо.

Отримані результати дозволять чіткіше сформулювати цілі та завдання державної політики, відобразити їх у відповідних бюджетних програмах, а також відслідковувати динаміку змін та корегувати програмні заходи в разі необхідності.

Впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування є безперервним процесом, а тому для закріплення вдалих практик постає необхідність в проведенні оцінки реалізованих заходів.

Вона ставить за мету – визначити рівень та якість гендерно-чутливих заходів бюджетних програм та бюджетної політики в цілому. При цьому це може бути:

- самооцінка, що здійснюється безпосередньо державними службовцями, відповідальними за впровадження гендерного підходу в бюджетні програми. Її перевагою є сприяння безперервному навчанню на робочому місці;
- зовнішня оцінка, що дає інформацію ззовні, є більш об'єктивною щодо результатів проведеної роботи.

Розпочинаючи роботу з ГОБ, головним розпорядникам бюджетних коштів, як на державному, так і на місцевому рівні, важливо оцінити інституційне середовище, що є запорукою ефективної роботи та прогресу, зокрема наявність чітко сформульованої гендерної політики в міністерстві, законодавчої бази, експертного потенціалу безпосередньо в міністерстві, інших державних органах, громадянському суспільстві та механізмів їх ефективної взаємодії, достатність бюджетних видатків на досягнення гендерних цілей тощо. Доцільно здійснити аналіз ризиків / слабких та сильних сторін / можливостей (SWOT аналіз). До прикладу, відсутність досвіду проведення гендерного аналізу можна компенсувати залученням експертів громадянського суспільства. В такому партнерстві кожна із задіяних сторін отримує вигоду: державні органи – експертний потенціал, підтримку в лобюванні інтересів по ГОБ, натомість інститути громадянського суспільства – доступ до бюджетного процесу.

Окрім цього, важливо розуміти, що гендерно-орієнтоване бюджетування неможливо реалізувати без політичної волі на інтеграцію гендерного підходу в публічну політику, зокрема бюджетну, що дозволить вирішувати не лише гендерні, але й інші проблеми суспільства;

Іншим не менш важливим аспектом потенціалу є база даних, дезагрегованих за статтю, які можуть дати характеристику досліджуваної сфери.

Отже, на основі аналізу кращих світових практик, результатів апробації методології гендерно-орієнтованого бюджетування, яка на сьогодні застосовується в Україні в якості пілотної, та за відсутності офіційно прийнятої методології ми пропонуємо будувати роботу головних розпорядників через ряд послідовних дій: гендерний аналіз бюджетних програм – гендерно-чутливе бюджетування – моніторинг та оцінка. Разом з цим важливо оцінити інституційне середовище головного розпорядника: експертний потенціал, наявність гендерно-дезагрегованої інформації про

бюджетні програми, рівень сприйняття гендеру та ГОБ, наявність політичної волі тощо.

3.2. Перспективи гендерної рівності у вітчизняному бюджетному процесі

Кожна людина зустрічається з гендером, коли йдеться про її соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, розподілі сімейних ролей тощо. Однак, для України цей термін поки що залишається малозрозумілим та досить часто сприймається негативно. Існує думка, що відсутність в українській мові еквівалента терміну «гендер» означає відсутність такого роду проблем в суспільстві взагалі. Достатньо багато українців вважають, що гендерна дискримінація у нас відсутня. Незважаючи на задекларовані державою зобов'язання, рівень розуміння гендеру чиновниками в більшості випадків залишається незадовільним – гендер не включають до переліку пріоритетних питань, в ньому не вбачають актуальності, цинічно спрощуючи його до теми захисту жінок.

Причин такої низької популярності декілька. По-перше, цей феномен у нас має жіноче обличчя. Активну позицію у втіленні рівноправ'я демонструють саме жінки, хоча це і не означає однотайності всіх українок у даному питанні. Надумана, як стверджує дослідниця Оксана Кісь, ідея про те, що у праслов'ян вже існував матріархат, присипляє активність наших жінок. Протистояти іконі України – Березині, яку згадують щоразу, коли мова заходить про призначення українки, дуже нелегко. Про матір у політичному та публічному просторі нашої країни прийнято говорити виключно як про господиню, незамінну у своїй ролі доглядальниці та хранительки домашнього вогнища [13].

По-друге, поширеним в Україні є уявлення про те, що гендерна політика нав'язується нашому суспільству урядом США та Радою Європи. Справді, концепція прав людини, з її повагою до честі та гідності кожного і

кожної, народилась не в Україні. Рівняти на європейську спільноту українці хочуть лише тоді, коли мова заходить про рівень добробуту, а не про людські цінності та толерантність.

Масова свідомість українців більш консервативна. Ми і досі керуємось ідеями біологічної зумовленості подій, особливо у стосунках чоловіка та жінки. Це зображує нас як традиційне патріархальне суспільство, в якому основною характеристикою гендерних відносин у суспільстві є ієрархічність: чоловік виступає як суб'єкт владних, політичних, економічних відносин, а жінка – як підпорядкований об'єкт цих відносин [13].

Однією з серйозних перешкод для прийняття гендерних перетворень в Україні є також те, що антигендерні ідеї вкорінюються в нас змалечку. Іграшки у дитячих садках, книжки та підручники повідомляють про те, як має бути влаштований увесь світ. Українські консервативно орієнтовані кола з осудом зустріли ідею, що втілюється у одному зі шведських державних дитсадків, а саме – уникнення акценту на статі дітей та нав'язування типового для хлопців і дівчат набору іграшок [13].

Сприйняття гендерної проблематики в Україні залишається таким через низьку обізнаність щодо прав людини, гучні апеляції до споконвічних традицій і цінностей, маніпуляція свідомістю дітей і дорослих як зі сторони політиків, так і громадянського суспільства. Пасивну позицію в цьому питанні займають українські медіа, від яких сьогодні, як ніколи, залежить розвиток української держави, її поступ шляхом цивілізованого світу чи в рамках різноманітних стереотипів - дискримінаційних за ознаками та антигуманними за суттю.

Сучасні технологічні можливості вже не примушують людину замислюватися над тим, як передавати повідомлення – телефони, планшети та інші гаджети стали потужними мобільними телекомунікаційними станціями. Залишається питання – що має міститися в повідомленні. Реклама просуває нові стандарти та якість життя, задля

підтримання цих стандартів людина змушена більше працювати – над собою, над своїм оточенням, над суспільством. Журналістика і реклама, з одного боку, – є своєрідним дзеркалом, в якому більш-менш правдиво відображаються суспільні процеси, а з іншого – вони є тими чинниками, які дають поштовх різноманітним процесам.

Завдяки медіа відбувається актуалізація гендерного дискурсу в світі. Медіа стимулюють суспільство помічати те, що в повсякденних турботах лишається непоміченим. До прикладу, наприкінці 2014 року впливове британське видання «The Times» визнало канцлерку Німеччини Ангелу Меркель «людиною року» за внесок у зміцнення європейської безпеки. «The Times» вийшло із заголовком про «жінку, яку ми потребуємо у світі, переповненому небезпечними чоловіками» [13].

Медіа можуть справити величезний вплив і на розвиток гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні. Держава відповідальна за гендерну політику, а медіа - за її адекватне сприйняття.

Приховування інформації проблеми не вирішує, а лише консервує ситуацію до непередбачуваних наслідків. Більше того, замовчування негативних явищ є небезпечним, адже не дозволяє вчасно діагностувати суспільну проблему і, шляхом громадських дискусій, знайти її вирішення. Саме така ситуація має місце сьогодні щодо гендеру та його значення в державній політиці, зокрема в бюджетній. Адже якщо новин на цю тему немає, то й проблема для суспільства не актуальна.

Повага до права кожного громадянина мати і висловлювати свою точку зору зобов'язує медіа відображати максимально можливий спектр думок, що існують у суспільстві. Журналіст не може дозволити собі забути, що аудиторія складається не тільки з людей, які поділяють його погляди і моральні принципи, а представляє сукупність запитів та інтересів глядачів, чиї права на електронні засоби комунікації не менш обґрунтовані, ніж права журналістів. При цьому кожна з меншин є вразливою як щодо бездоказової критики на свою адресу, так і просто до недостатньої уваги з

боку засобів масової інформації. Така вразливість зобов'язує до граничної чуйності при згадці про расові ознаки, колір шкіри, вік, стать та інші особливості окремих груп, а також при будь-якому виступі, в якому можна було б запідозрити несхвальне ставлення або негативний зміст [13].

З огляду на зазначене, необхідними умовами ефективних і успішних медіа сучасності в просуванні гендерної проблематики є дотримання, щонайменше, чотирьох правил:

- Глобальність. В епоху мережі Інтернет вже немає чогось інформаційно недосяжного, тож інформація вільно перетікає з одного континенту на інші. Відтак завдання медіа – чітко вловлювати світові тенденції, не відгороджуватися від незрозумілих і далеких тем. Практика впровадження ГОБ у світі різноманітна, але відома лише вузькому колу спеціалістів. Задля успішного впровадження гендерного підходу в бюджетний процес в Україні доцільно говорити про його переваги для населення в тій чи іншій країні.
- Контент. У сучасну епоху не існує чогось неважливого чи того, що стосується інших, але не нашої країни. Досвід світових економічних криз яскраво довів це. Більше того, світова спільнота активно відстоює права людини, прагне ліквідувати будь-які прояви дискримінації, в тому числі за ознакою статі. Україна, прийнявши європейський вектор руху, не може лишатися осторонь цих проблем, а навпаки має можливість бути дотичною до впровадження ГОБ закордоном через обмін досвідом.
- Аудиторія. З огляду на те, що ГОБ – це бюджетування, в центрі якого люди, різні групи жінок та чоловіків, популяризація цього підходу повинна відбуватися серед всього населення різного віку, місця проживання, соціального статусу тощо.
- Відповідальність. Соціальна відповідальність журналіста полягає в тому, що всі його судження, вся інформація мають бути достовірними та повними, що він надає можливість висловитися основним фігурантам подій, забезпечуючи аудиторії можливість бути повністю

поінформованою з питань, які мають актуальний суспільний інтерес. Журналістика просто не потрібна, якщо вона не інформує аудиторію про всі актуальні проблеми, що трапилися у суспільстві, не відстежує правильні та помилкові кроки влади.

За кордоном значну увагу приділяють співпраці управлінь статистики із засобами масової інформації. Відбувається навчання персоналу, виділяються окремі підрозділи для співпраці з медіа, а також здійснюється моніторинг публікацій. Вочевидь, це продиктовано значною роллю органів статистики в об'єктивному інформуванні людей про ті тенденції та проблеми, які існують в суспільстві. Адже невміння оперувати статистичними даними завдає шкоди не лише професійному профілю журналіста / журналістки, але й призводить і до того, що аудиторія не отримує зрозумілого і чіткого пояснення тих суспільних процесів, які відбуваються навколо.

Впроваджуючи гендерний підхід до статистичної інформації, журналістам необхідно додатково в отриманих статистичних даних виявляти гендерну складову. Причому це краще робити за участю експерта, бо не завжди такі показники є видимими, як, наприклад, кількість захворювань, пов'язаних з вагітністю і пологами (показник охоплює лише жінок). Неможливо зрозуміти і виявити причини смертності населення, а відтак – і спрямувати зусилля суспільства на збільшення тривалості життя людей без врахування гендерного аспекту. Так само важливо враховувати гендерний аспект при аналізі захворюваності населення, економічного і політичного розвитку суспільства.

Гендерний підхід дозволяє побачити звичайне людське обличчя соціальної проблеми. Проблемою останніх років стало для України невідоме раніше явище – внутрішньо-переміщені особи, які змушені переїжджати з постійних місць проживання через військові конфлікти, або загрозу правам і свободам людини. За оцінками міжнародних правозахисних організацій в Україні на кінець 2014 року налічувалось 610

тисяч таких осіб. Якісного гендерного аналізу цього явища не проведено, однак вже з'являється інформація, що більше половини переселених осіб – це жінки. Вочевидь, така особливість статевого складу внутрішньо-переміщених осіб зумовлює і певні специфічні проблеми, тому врахування гендерного чинника необхідне державі і суспільству для створення належних умов для людей, які цього потребують найбільше [13].

Важливим також є не тільки те, що говориться, але й те, хто це говорить. Мова йде про гендерний підхід під час підбору експертів, які б коментували статистичну інформацію. Зрозуміло, що тільки від того, чи є експерт / експертка чоловіком / жінкою, повний і детальний аналіз статистичної інформації не залежить. Насамперед людина має бути компетентною у тій справі, яку вона коментує.

Ще однією важливою складовою роботи медіа із гендерною статистикою є представлення даних у доступній для аудиторії формі. Крім простих правил, на кшталт уникання масиву цифр, дробових показників, необхідно враховувати хорошу візуалізацію.

Отже, впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні вимагає консолідації зусиль влади, наукового середовища, провідних навчальних закладів, громадського сектору, міжнародних організацій, благодійних фондів, медіа тощо. Це тривалий процес, результатом якого має бути демократичне, гендерно збалансоване суспільство в Україні. Для цього треба відверте громадське обговорення існуючих гендерних стереотипів, їхнє спростування в освітній системі та у засобах масової інформації. Завдяки соціальній відповідальності медіа гендерно-орієнтоване бюджетування існуватиме не лише на папері, а й буде на слуху.

Узагальнюючи викладене в розділі, отримано такі висновки:

1. На основі вивчення науково-теоретичних засад гендерно-орієнтованого бюджетування та за результатами емпіричного дослідження рівня його впровадження в Україні маємо можливість оцінити перспективи

інтеграції гендерного аспекту в бюджетний процес. Дослідженням встановлено, що на сьогодні в Україні застосовується методологія гендерно-орієнтованого бюджетування, заснована на австрійському досвіді. Імплементация здійснюється через сім послідовних кроків, які можна згрупувати в три фази: гендерний бюджетний аналіз – зміни у програми та бюджети – системна інтеграція ГОБ у бюджетний процес. Огляд світової практики підтвердив успішність різних методик залежно від середовища їх застосування. Україна створила сприятливе законодавче підґрунтя для впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування. Однак через відсутність політичної волі, найчастіше уже органів виконавчої влади, які уособлюють головних розпорядників бюджетних коштів, а також нерозуміння наскрізності гендерного компонента в державному управлінні успішність реформи підлягає сумніву.

2. З огляду на зазначене, ми пропонуємо спростити методологію гендерно-орієнтованого бюджетування, обмеживши її трьома послідовними етапами: гендерний аналіз бюджетних програм – гендерно-чутливе бюджетування – моніторинг та оцінка. Аналіз виявлених в бюджетних програмах гендерних розривів робить видимими всіх, на кого спрямовані бюджетні кошти чи потенційно можуть бути спрямовані. Це дає можливість перетворити бюджетний процес з гендерно-нейтрального на гендерно-чутливий. З урахуванням гендерного підходу головні розпорядники бюджетних коштів складають паспорти бюджетних програм, звіти про їх виконання, бюджетні запити та інші документи, що використовуються в бюджетному процесі. Ми наголошуємо на необхідності формулювання гендерно-чутливих стратегічних цілей головного розпорядника, гендерно-чутливої мети, завдань бюджетної програми. Разом з тим дезагреговані за статтю результативні показники бюджетної програми не повинні бути самоціллю головного розпорядника, адже вони не є гендерними до того часу, поки не відображають вплив на гендерну рівність. Оскільки гендерно-орієнтоване бюджетування – це

тривалий та безперервний процес, то результативність дій повинна відслідковуватися завдяки моніторингу та оцінці впровадження. Водночас це дасть можливість поширювати кращий досвід, популяризувати переваги гендерно-орієнтованого бюджетування в суспільстві, адже держава відповідальна за гендерну політику, а медіа – за її адекватне сприйняття.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі наведене теоретичне узагальнення й нове вирішення актуального наукового завдання, що полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні основних засад гендерно-орієнтованого бюджетування та розробленні шляхів його впровадження в Україні. Поставлену в дослідженні мету досягнуто, основні завдання виконано. Результати проведеного дослідження дозволили дійти таких висновків.

1. Суспільний розвиток України визначається під гаслами демократії, поцінування людської гідності та справедливості. Нові орієнтири розвитку країни задля гармонійного та повноцінного перебування в світовій спільноті спонукають до кардинальних змін. Актуалізація гуманітарних проблем спрямовує політичні рішення крізь призму гендеру. Гендерна політика покликана забезпечити рівність прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, утвердження гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві. Гендерна політика, будучи складовою державної політики, не може існувати відокремлено та незалежно. Наскрізність гендерного компоненту, як соціального конструкту, обумовлює необхідність його присутності в будь-якій діяльності – у формуванні політики, наукових дослідженнях, інформаційно-просвітницькій роботі, законодавстві, розподілі ресурсів тощо. Такий комплексний підхід до проблем рівності чоловіків та жінок (гендерний мейнстрімінг) був визнаний міжнародною спільнотою після прийняття Пекінської платформи у 1995 році та прийнятий Економічною і соціальною радою Генеральної Асамблеї ООН 1997 року, як методологія ООН для досягнення гендерної рівності. Офіційне декларування комплексного гендерного підходу обумовило інтеграцію соціальної складової до системи створення, розподілу та перерозподілу бюджетних коштів та заклало концептуальні основи гендерно-орієнтованого бюджетування. Унікальність цього механізму полягає в забезпеченні узгодженості між економічними цілями держави та її

соціальними зобов'язаннями, а отже підвищенні ефективності публічних фінансів. Гендерне бюджетування робить видимим неоднаковий вплив бюджету на жінок та чоловіків, обумовлений нерівномірним розподілом влади в суспільстві, економічними диспропорціями, різними умовами життя, соціальними ролями тощо, та дозволяє забезпечити збалансоване врахування інтересів та потреб представників різних соціальних груп та прошарків суспільства. З огляду на зазначене гендерно-орієнтованого бюджетування є об'єктом численних досліджень як зарубіжних, так і національних експертів, науковців, практиків. Як наслідок напрацьовані різні методики впровадження ГОБ, ключовим елементом яких є гендерний аналіз. Найпоширенішими методами гендерного аналізу є: гендерно-диференційована статистика, бенчмаркінг, аналіз гендерного впливу, методика трьох „Р» («3Р»), 4Р, Гарвардський метод аналізу, ієрархія потреб Лонгве та інші. Вибір методики залежить від предмету дослідження, типу даних, необхідних для гендерного аналізу тощо. Результати, отримані за наслідками гендерного аналізу бюджетних програм, лягають в основу управлінських рішень та визначають політику держави.

2. Дослідження показало, що гендерний підхід вже тривалий час інтегрується в бюджетну політику багатьох країн світу. При цьому уряди використовують ГОБ не лише як інструмент бюджетної політики задля підвищення ефективності використання коштів, але і як засіб досягнення гендерної рівності та цілей розвитку жінок, зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, доступу до інфраструктури тощо. В частині країн гендерне бюджетування включене у правове поле. Заслуговує уваги практика Андалузії з її унікальною G+-методологією, завдяки якій провінції вдалося провести інвентаризацію бюджетних програм з урахуванням їх пріоритетності та гендерної чутливості. Основоположним для української практики став австрійський підхід «7 кроків гендерного бюджетування».

3. Оцінка правового регулювання гендерно-орієнтованого бюджетування та передумов для його реалізації в Україні, показала, що ГОБ для нас – поняття не нове: такі бюджетні ініціативи як на державному, так і на місцевому рівні реалізуються в якості пілотних проєктів. Інституалізація ГОБ в Україні переходить на законодавчий рівень. Для цього створені всі передумови: гарантована Конституцією України рівність прав та можливостей жінок і чоловіків знаходить своє відображення в численних нормативно-правових актах, ратифіковані основні міжнародні договори щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків та ліквідації всіх форм дискримінації, в рамках інтеграції України з ЄС досягнення гендерної рівності задеклароване в державних стратегічних документах тощо. Старт впровадженню гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні було покладено Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2023 роки, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України № 142-р від 08.02.2017. В практичній площині реалізація, задекларованих та нормативно закріплених намірів забезпечення гендерного паритету, знайшла своє відображення в Основних напрямках бюджетної політики на 2017-2023 роки, схваленими розпорядженням Кабінету Міністрів України № 411-р від 14.06.2017. Однак, незважаючи на численні формальні підстави для головних розпорядників бюджетних коштів застосовувати гендерний підхід в бюджетному процесі, на практиці вони ігноруються. Міністерство фінансів, як центральний орган виконавчої влади, відповідальний за формування та реалізацію бюджетної політики, з 2013 року ініціював впровадження ГОБ лише в якості пілотної роботи в окремих галузевих міністерствах за технічної підтримки Проєкту «Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні». З 2018 року гендерно-орієнтоване бюджетування інтегрується у всі сфери та на всіх рівнях влади: до впровадження долучаються всі галузеві міністерства та всі

області, а також розпочинається робота в містах обласного значення, районах, об'єднаних територіальних громадах.

4. Задля апробації методології ГОБ, яка застосовується в пілотній роботі в Україні, в дослідженні було проведено гендерний аналіз бюджетної програми КПКВК 2501130 «Одноразові виплати жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня», інвалідам і непрацюючим малозабезпеченим особам та особам, які постраждали від торгівлі людьми», головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем якої визначено Міністерство соціальної політики України. Результати гендерного бюджетного аналізу продемонстрували «жіноче обличчя» малозабезпеченості, оскільки саме жінки найчастіше звертаються до органів соціального захисту населення з метою отримання допомоги від держави. Жінки із сільської місцевості кількісно переважають в списку потенційних отримувачів виплати, однак на практиці більша частка витрат припадає на представниць з міста. Подібна ситуація і з виплатами допомоги особам з інвалідністю. Це створює підґрунтя для припущень, що соціальні допомоги є менш доступні населенню сільської місцевості, зокрема через слабку інформаційну кампанію та обмежену мобільність. Водночас в ході аналізу було виявлено, що найбільш вразливою віковою групою як для жінок, так і для чоловіків є категорія від 50 років і старше, що може бути наслідком обмеженого доступу до ринку праці у старшому віці та через інвалідність, недостатнього пенсійного забезпечення, особливо це стосується жінок, які внаслідок діючих впродовж всього життя гендерних стереотипів, мали неоднакові з чоловіками права та можливості тощо. Гендерний бюджетний аналіз дозволив зробити висновки щодо неефективності використання бюджетних коштів, їх недостатності відповідно до потреби різних груп жінок та чоловіків та поставити під сумнів доцільність існування такого роду соціальних виплат, що в підсумку підтверджує дієвість методології.

5. В процесі емпіричного дослідження було виявлено ряд обставин, які можуть заважати та перешкоджати інтеграції ГОБ. Насамперед, це – відсутність політичної волі, нерозуміння наскрізності гендерного компонента в державному управлінні та сутності гендеру в цілому, дефіцит гендерно-дезагрегованої статистики та пасивна участь недержавного сектору. Як показало дослідження в суспільній свідомості проблема гендерної рівності не актуалізована, її не виділяють в контексті загальних соціальних проблем, що значною мірою обумовлено традиційними гендерними стереотипами та ролями. Таке поверхнєве розуміння сутності гендеру притаманне і для владних структур, що у підсумку відображається в недостатній пріоритетизації в державній політиці.

6. Враховуючи результати проведеного дослідження та з урахуванням досвіду імплементації ГОБ в Україні та світі, ми пропонуємо спростити методологію гендерно-орієнтованого бюджетування, обмеживши її трьома послідовними етапами: гендерний аналіз бюджетних програм – гендерно-чутливе бюджетування – моніторинг та оцінка. Ми наголошуємо на необхідності інтеграції гендерного підходу в основні документи головного розпорядника бюджетних коштів, які використовуються в бюджетному процесі: паспортів бюджетних програм, звітів про їх виконання, бюджетних запитів тощо. Вважаємо за доцільне забезпечити відображення гендерно-чутливих стратегічних цілей головного розпорядника, гендерно-чутливої мети, завдань бюджетної програми. З метою своєчасного вжиття відповідних заходів та забезпечення безперервності процесу обов'язковим елементом ГОБ має бути постійний моніторинг реалізації Також підкреслюємо важливість гендерно-дезагрегованих даних про бюджетні програми, однак не в якості кінцевих результатів гендерно-орієнтованого бюджетування, а лише вихідної інформації, необхідної для гендерного бюджетного аналізу. Показники статей гендерно-орієнтованого бюджету мають бути не

самоціллю головного розпорядника бюджетних коштів, а його інструментом досягнення гендерної рівності. Відтак, це наповнює змістом теоретичні твердження науковців про те, що гендерний бюджет не є чимось самостійним ні в сутнісному, ні в інструментальному плані, натомість виступає своєрідною трансформацією бюджету через введення до нього гендерного компоненту.

7. На основі вивчення науково-теоретичних засад гендерно-орієнтованого бюджетування та за результатами емпіричного дослідження рівня його впровадження в Україні маємо можливість оцінити перспективи інтеграції гендерного аспекту в бюджетний процес. Україна створила сприятливе законодавче підґрунтя для впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування. В цьому контексті гендерні бюджетні ініціативи повинні виходити саме від головних розпорядників бюджетних коштів, які несуть відповідальність за ефективне використання бюджетних коштів під час реалізації власної галузевої політики. Однак, інституційне середовище через низку об'єктивних та суб'єктивних причин ще не готове його до його застосування. За консолідації зусиль влади, наукового середовища, провідних навчальних закладів, громадського сектору, міжнародних організацій, благодійних фондів, медіа тощо успішне впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні можливе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз державних стратегічних документів України щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року: Аналітична доповідь. К. : Інститут Суспільно-економічних досліджень, 2017. С. 17-19, 24-25.
2. Батенко Л. Основи бюджетування. Навчально-методичний посібник. За загальною редакцією Л. П. Батенко. К. КНЕУ. 2010. С. 15-20
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010. № 2456-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Гаращенко С. Гендерне бюджетування як складова політичних механізмів сприяння забезпеченню рівності жінок та чоловіків. *Наукові записки. Політичні науки..* 2009. № 95. С. 47-51.
5. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Центр Разумкова, Видавництво «Заповіт». 2016. С. 196-198.
6. Гендерний бюджетний аналіз програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Проект ГОБ. К., 2016. С. 7-9, 53-61.
7. Гербут Н. Теоретико-методологічні засади гендерних досліджень. *Наукові записки.* 2020. № (1) 57. С. 357-359.
8. Глобальні цілі сталого розвитку 2030. URL : www.globalgoals.org
9. ГОБ Проект. URL : www.grbproject.org
10. Гендерна політика Європейського Союзу в Україні. Аналітична доповідь. К.: Фонд імені Гайнріха Бьоля. URL : http://www.ua.boell.org/downloads/LSI_Gender_Analyse_ukr.pdf
11. Гендерні аспекти бюджетування на місцевому рівні. Практичний посібник; Т. Іваніна, О. Давліканова, О. Ярош та ін. Фонд ім. Фрідріха Еберта. Представництво в Україні. К. 2012. С. 6-9.
12. Гендерні відносини: архетип, стереотип, ідентичність; а заг. ред. Пушонкової О. А., Шевченко З. В. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. 2016. 202 с.

13. Гендерні медійні практики: навч. посіб. із гендерної рівності та недискримінації для студентів вищих навчальних закладів; колектив авторів. Київ, 2014. С. 17-19, 21, 31-32, 55-56.
14. Гендерні стратегії сталого розвитку України; за науковою редакцією Л. Лобанової. К.: Фенікс, 2004. 190 с.
15. Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія і практика: метод. посіб. К.: ФОП Клименко, 2016. С. 19-23.
16. Даудова Г.В. Упровадження гендерно орієнтованого бюджетування в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 2(57). С. 6.
17. Дашковська О. Значення принципу гендерної рівності в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина (міжнародно-правовий аспект). *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 1. С. 78-85.
18. Державна служба статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua
19. Деякі питання використання коштів державного бюджету для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 р. № 256. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/256-2017-%D0%BF>
20. Деякі питання реформування державного управління України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>
21. Енциклопедичний словник з державного управління; уклад.: Ю.П. Сурмін та ін., за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка та ін. К. : НАДУ, 2010. 127 с.
22. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук. ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк [та ін.] ; Національна академія державного управління при Президентові України. К. : НАДУ, 2011. Т. 8 : Публічне врядування; наук.ред. кол.: В. С. Загорський, С. О. Телешун [та ін.] ; Львівський

- регіональний інститут державного управління Національна академія державного управління при Президентіві України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 122-123.
23. Енциклопедія державного управління : у 8 т.; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 7 : Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / наук.-ред. колегія: І. А. Грицяк (співголова), Ю. П. Сурмін (співголова) та ін. 2011. С. 105-108.
24. Єгоров І. Основи гендерної політики: навч.-метод. посіб.; Київ, 2013. С. 30-37.
25. Жінки та чоловіки на керівних посадах в Україні. Статистичний аналіз відкритих даних ЄДРПОУ. Програма розвитку ООН в Україні. 2017. С. 10-11, 19-21.
26. Карбовська Н. Інструменти інтегрування концепції соціально-гендерної рівності в роботу органів місцевої влади. Український Жіночий Фонд. Київ. 2010. С. 10-14, 18-20, 22-24, 31-53.
27. Карбовська Н. Основні стратегії та методології гендерного інтегрування. К., 2008. 11 с.
28. Клатцер Е. Гендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції гендерної рівності. К., 2016. С. 6-21.
29. Конституція України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
30. Міністерство соціальної політики України. URL : www.msp.gov.ua
31. Міністерство фінансів України. URL : www.minfin.gov.ua
32. Міжнародний валютний фонд. URL : www.imf.org
33. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. С. 42-44.
34. Національний огляд виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995 р.) та заключних документів двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.) у контексті двадцятої річниці

- четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок та ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій у 2015 р. За сприяння Програми «ООН Жінки» в Україні та Представництва Фонду Фрідріха Еберта. 2014. 74 с.
35. Основні напрямки бюджетної політики України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/%D0%9E%D0%9D%D0%91%D0%9F%202018-2020.pdf>
36. Остріщенко Ю. Гендерне бюджетування на місцевому рівні як інструмент підвищення ефективності використання бюджетних коштів. *Економіка розвитку*. 2015. № 3 (75). С. 24-26.
37. Пекінська декларація. Прийнята на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_507
38. Пірен М.І. Гендерні аспекти державної служби : монограф. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 336 с.
39. Потенціал України та його реалізація. Аналітичний звіт Міжнародного центру перспективних досліджень. Підготовлено в рамках проекту «Спроможність до аналізу соціально-економічних результатів і потенціалу», що здійснюється у партнерстві з Conference Board of Canada за фінансової підтримки Канадської агенції міжнародного розвитку (CIDA). К., 2009. 69 с.
40. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005. № 2866-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
41. Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів : Наказ Міністерства фінансів України від 06 червня 2012 р. № 687. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1057-12>
42. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2023 роки :

- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 415-р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/415-2017-%D1%80>
43. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF>
44. Про паспорти бюджетних програм : Наказ Міністерства фінансів України від 29 грудня 2002 р. № 1098. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0047-03>
45. Про результативні показники бюджетної програми : Наказ Міністерства фінансів України від 10 грудня 2010 р. № 1536. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10/paran15#n15>
46. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
47. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2017 р. № 229-р. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80>
48. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 р. № 142-р. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>
49. Станкус Т. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів. Х. : Фактор, 2017. С. 10-19.
50. Сулова О. Аналіз державної політики та нормативно-правових актів на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Київ, 2017. С. 25-30
51. Токар І. Сучасні реалії впровадження гендерного бюджетування в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2022. С. 467-471

52. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011
53. Федосов В. Бюджетний менеджмент. К.: КНЕУ 2004.
54. Гендерное бюджетирование в Узбекистане: индикаторы оценки гендерной чувствительности местного бюджета на примере Джизакской области: аналитическая записка. Ташкент, 2012. С. 29-30.
55. Ибраева Г. Внедрение гендерного подхода в отраслевые политики Кыргызской Республики: методическое руководство. Бишкек, 2011. С. 18-33
56. A manual for gender audit facilitators. The ILO participatory: gender audit methodology. 2nd Edition. Geneva, International Labour Office - 2012. P. 33-35.
57. Downes R. Gender Budgeting in OECD countries. *Ronnie Downes, Lisa von Trapp, Scherie Nicol*. 2017. Vol. 3. P. 7-12.
58. Duban E. Gender Analysis Report. USAID/Ukraine. *Elisabeth Duban with assistance from Olena Suslova*. 2017. С. 29-31, 34, 95-96.
59. Elson D. Gender Budget Initiative. Background Papers. London : Common wealth Secretariat, 1999. 20 p.
60. Equality between women and men. Council of Europe. P. 2-6.
61. G+Project: A methodology for using public budgeting to improve gender equality. Ministry of Finance and Public Administration. Regional Government of Andalusia. Seville. Spain. 2010. P. 15-17.
62. Gender Budgeting in G7 Countries. International Monetary Fund. 2017. P. 22, 26-27.
63. Gender budgeting. Governance Committee. 31st Session. Rapporteur Cathy Bennett. CG 31. 10 final. 2016. 21 October. P. 3-12.
64. Hedman B. Engendering Statistics. A Tool for Change. *Birgitta Hedman, Francesca Perucci, Pehr Sundström*. Statistics Sweden, 1996.

65. Leduc B. Guidelines for Gender Sensitive Programming. *Brigitte Leduc and Farid Ahmad*. 2009. P. 3-5.
66. Quinn Sheila Gender budgeting: practical implementation. URL : www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/CDEG%282008%2915_en.pdf
67. Sharp R. Budgeting for equity: gender budget initiatives within a framework of performance oriented budgeting. N.-Y. : United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), 2003. 86 p.
68. Stotsky Janet G. IMF Working Paper. *Gender Budgeting: Fiscal Context and Current Outcomes*. 2016. C. 22-26.
69. Synthesis of Voluntary National Reviews 2017. Division for Sustainable Development (DSD), Department of Economic and Social Affairs (DESA). United Nations. 2017. P. 12-16.
70. Vahlhaus M. Guidelines on designing a gender-sensitive results-based monitoring (RBM) system. Martina Vahlhaus, Joachim Prey – Eschborn. 2014. P. 18-25.